

FORMIRANJE I BORBENA DEJSTVA 4. KRAJIŠKE DIVIZIJE

(novembar—decembar 1942)

FORMIRANJE PRVIH DIVIZIJA I KORPUSA I OSLOBOĐENJE BIHAĆA

Snažan zamah narodnooslobodilačke borbe u ljeto 1942, doveo je do oslobođenja velikih područja u zapadnim krajevima Jugoslavije. Na oslobođenoj teritoriji razvijale su se intenzivno društveno-političke organizacije i organi narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori — koji su, od privremenih u prvoj godini rata, postali u septembru 1942. stalni organi narodne vlasti.

Stvorena je jedinstvena slobodna teritorija, od rijeke Kupe na granici Hrvatske i Slovenije, pa na jug do Knina, Sinja i Aržana u Dalmaciji i na istok i jugoistok do Vrbasa i Neretve.

Partizanski odredi stalno su jačali brojno i organizacijsko-formacijski, pa su postepeno prerastali u viši oblik vojne organizacije, u pokretne udarne brigade. Do kraja oktobra 1942. na teritoriji Jugoslavije formirano je 28 brigada.

Dalji razvoj NOP-a Jugoslavije nametnuo je neodložnu potrebu dizanja organizacije i rukovođenja daljom borbom na viši stepen, kako u političkom, tako i u vojnom pogledu.

U političkom pogledu trebalo je dalje jačati organe narodne vlasti — narodnooslobodilačke odbore i sve antifašističke organizacije NOP-a. *Trebalo je, napokon, upoznati i međunarodnu javnost o pravom stanju stvari na našem ratištu, reći istinu o tome ko vodi borbu protiv okupatora, a ko je otišao u vode izdaje. Trebalo je, dakle, stvoriti jedno jako političko predstavničko tijelo, kao predstavnika svih naroda Jugoslavije.*

To je nametnulo potrebu oslobođenja jednog većeg grada, po mogućnosti, bliže središtu slobodne teritorije, što bi i tu teritoriju učinilo kompaktnijom, a na međunarodnu javnost ostavilo impresivan utisak o veličini i snazi narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji. Razmatrajući nekoliko varijanti, rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta odlučilo je u oktobru 1942. da se *prvo zasjedanje predstavnika naroda Jugoslavije održi u Bihacu*, i da se tu donese odluka o stvaranju jedinstvenog političkog rukovodstva NOP-a.

Zadatak da se oslobodi grad Bihać povjerio je Vrhovni štab Operativnom štabu za Bosansku krajinu, stavljajući mu istovremeno na raspolaganje i brigade Banije, Korduna i Like.

Operativni štab za Bosansku krajinu odlučio je da u likvidaciji neprijatelja u Bihaću i na okolnim uporištima učestvuju 1, 2, 3, 5. i 6. krajiška brigada, i po jedna brigada iz Banije, Korduna i Like — ukupno 8 brigada. Zadatak neposrednog napada na garnizon u Bihaću dobile su 1, 2. i 3. krajiška brigada, koje su do tada već stekle veliko iskustvo u borbama za oslobođenje gradova Prijedora, Ključa, Glamoča, Livna, Mrkonjić-Grada i Jajca.

Ostale brigade, 2. lička, 4. kordunaška i 8. banijska dobile su zadatak da likvidiraju sva neprijateljeva uporišta na području Bihaća i Cazinske krajine, a 5. i 6. krajiška brigada, da oslobode dolinu Une, od Bihaća do Bosanske Krupe i Otoke.

Uporedo sa pripremama za održavanje Prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), Vrhovni štab je radio i na stvaranju viših oblika vojne organizacije — odnosno Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Na teritoriji Bosanske krajine, Like, Korduna i Banije, u *drugo* polovini oktobra 1942, *dejtvovala su ukupno 24 partizanske i proleterske brigade*. Bila je to vojska koju je trebalo organizovati u više vojne formacije — divizije i korpuse i planski ih usmjeriti na izvođenje većih ofanzivnih operacija. Bio je to i logičan put za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe.

U vezi s takvim opredeljenjem, Vrhovni štab je 1. novembra 1942. izdao naredbu o formiranju *1. proleterske divizije*, u čiji su sastav ušle: 1. proleterska brigada, 3. proleterska sandžačka brigada i 3. krajiška brigada.

Istog dana *formirana je i 2. proleterska divizija*, u čiji su sastav ušle: 2. proleterska brigada, 4. proleterska crnogorska brigada i 2. dalmatinska brigada.

Napad na Bihać počeo je 2. novembra 1942. *Bihać je oslobođen 4. novembra*. Oslobođeno je i područje Cazinske krajine, kao i donji tok Une do Bosanskog Novog. Ubijeno je 650 neprijateljevih vojnika, zarobljeno 835, zaplijenjeno 8 topova, 2 minobacača i velike količine ratne opreme.

A 9. novembra 1942. *formirana je 3. NOU divizija* u čiji su sastav ušle: 5. crnogorska brigada, 10. hercegovačka brigada i 1. dalmatinska brigada.

Istog dana, Naredbom Vrhovnog komandanta *formirana je i 4. krajiška NOU divizija* u čiji su sastav ušle: 2. krajiška NOU brigada, 5. krajiška NOU brigada i 6. krajiška NOU brigada.

U Stab 4. divizije Vrhovni štab je postavio: za komandanta Josipa Mažara Šošu, a za političkog komesara Milinka Kušića.

Na dan formiranja, snage Divizije činile su: 2. brigada sa 1.285 boraca, 5. brigada od 1.400 i 6. brigada sa 1.686 boraca — ukupno 4.371 boraca i starješina.

Istog dana Vrhovni štab *formirao je 1. bosanski narodnooslobodilački udarni (NOU) korpus* u sastavu: 4. krajiška narodnooslobodilačka udarna divizija i 5. krajiška narodnooslobodilačka udarna divizija.

U Stab 1. bosanskog korpusa postavljeni su: za komandanta Košta Nađ, za političkog komesara Osman Karabegović i za načelnika Štaba Branko Poljanac, ovom naredbom Vrhovnog štaba.^{2a}

»VRHOVNI STAB
NARODNO-OSLOBODILACKE PARTIZANSKE
I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

9-XI 1942.
12 časova

N A R E D B A

VRHOVNOG ŠTABA NARODNO-OSLOBODILACKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

I. r

Od oružanih snaga narodno-oslobodilačke vojske na teritoriji Bosne formira se: ŠTAB PRVOG BOSANSKOG NARODNO-OSLOBODILACKOG UDARNOG KORPUSA. U sastav ovoga korpusa ulaze IV i V N. O. Udarne Divizija, kao i svi ostali partizanski odredi.

Za komandanta korpusa određuje se drug Košta Nađ, dosadašnji komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu.

Za političkog komesara određuje se drug Osman Karabegović, dosadašnji politički komesar Operativnog štaba za Bosansku krajinu.

Za načelnika štaba određuje se drug Branko Poljanac, dosadašnji načelnik Operativnog štaba za Bosansku krajinu.

Stab popuniti sa ostalim organima, tako da može pravilno funkcionisati.

II-

Formira se: ČETVRTA NARODNO-OSLOBODILAČKA UDARNA DIVIZIJA. U sastav ove divizije ulaze:

- II Krajiška N. O. Udarne brigade,
- V Krajiška N. O. Udarne brigade i
- VI Krajiška N. O. Udarne brigade.

Za komandanta četvrte divizije postavlja se drug Soša Mažar, dosadašnji komandant V krajiške N. O. Udarne brigade.

Za političkog komesara ove divizije postavlja se drug Milinko Kušić, dosadašnji komandant I Krajiške N. O. Udarne brigade.

Stab popuniti sa ostalim organima tako, da može pravilno funkcionisati.

III.

Formira se: PETA NARODNO-OSLOBODILAČKA UDARNA DIVIZIJA. U sastav ove divizije ulaze:

- I Krajiška N. O. Udarne brigade,
- IV Krajiška N. O. Udarne brigade, i
- VII Krajiška N. O. Udarne brigade.

Za komandanta V Divizije postavlja se drug Slavko Rodić, dosadašnji zamenik komandanta Operat. štaba za Bosansku krajinu.

Za političkog komesara ove divizije postavlja se drug Ilija Došen.

Za načelnika štaba ove divizije postavlja se drug Ljubiša Urošević.
Stab popuniti sa ostalim organima da može pravilno funkcionisati.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

VRHOVNI KOMAN"

Stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Vrhovni štab je 20. novembra *preimenovan* u *Vrhovni štab NOV i POJ* (Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije).

Dana 22. novembra 1942. *formiran je i 1. hrvatski NOU korpus* u sastavu: 6. lička, 7. banijska i 8. kordunaška divizija.

PRVA OPERACIJA 4. DIVIZIJE — LIKVIDACIJA LINIJE JUGOZAPAD

Od kraja jula 1942. proleterske i krajiške partizanske jedinice, pod jedinstvenom komandom Vrhovnog štaba NOP i DVJ, prešle su u opštu ofanzivu na cijeloj teritoriji Bosanske krajine. Obavještajna služba njemačke 714. divizije, slala je svakih 6 dana izvještaje višoj komandi »65« u Beogradu, o ugroženosti njemačke okupacione zone u zapadnoj Bosni. Izvještaji su dostavljeni i njemačkom generalu u Zagrebu Gleze fon Horstenaau, a prepisi tih izvještaja i višim komandama — komandi Jugoistok i njemačkoj Vrhovnoj komandi oružane sile.³

Podaci o većim snagama partizana na Kozari, jako su zabrinjavali njemačke više komande, pa su one naredile, da se ponovo izvede ofanziva na Kozaru i partizani definitivno unište.

Za odbranu donjeg toka Vrbasa, Sane i Une, njemačka Vrhovna komanda oružane sile je naredila, da se angažuju sve raspoložive snage ustaša i domobrana, kao i četnika, jer sopstvenih raspoloživih snaga u to vrijeme nije imala dovoljno.

Za stavljanje svih snaga ustaša, domobrana i Nijemaca, pod jednu jedinstvenu komandu, na teritoriji tzv. NDH, na prijedlog komandanta jugoistoka general-pukovnika Aleksandra Lera (*Alexander Lohr*), uspostavljena je, 20. oktobra 1942, komanda njemačkih trupa u Hrvatskoj. Sjedište komande je bilo u Slavonskom Brodu.

Za komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj postavljen je general lajtnant Rudolf Liters.⁴

U to vrijeme na teritoriji NDH bile su raspoređene dvije njemačke posadne divizije i to:

— na teritoriji zapadna granica NDH sa Njemačkom, uključno Zagreb — Bjelovar, nizvodno Dravom do Donjeg Miholjca — južno Slavonski Brod — Derventa — Kotor-Varoš — Mrkonjić-Grad — Ključ — Sanski Most — zapadno rudnik Ljubija — Otoka — Banija

³ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (u daljem tekstu: AVII) k. 9, reg. br. 7/8 (njemačka arhiva). U izvještaju od 23. septembra 1942. između ostalog stoji: ... »U planini Pastirevo pojačana aktivnost novoformirane bande ... i dalje traje pokret većih i manjih bandi u sjeverozapadnom dijelu Kozare... Sigurno je ustanovljeno prisustvo slijedećih neprijateljskih brigada: ... *II udarna brigada*. (Odnosi se na 2. KNOU brigadu) ... 2. Istočno od puta pravac Maniaca planina *1. udarna brigada* (Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu) ... 3. Zapadno Vrbas, 2. srpska proleterska brigada (2. proleterska brigada) ... *1—2 crnogorske brigade* nalaze se na prostoru mjesta Varcar Vakuf (Mrkonjić-grad), a jedna druga brigada — *Sandžačka brigada* krenula je u nastupanje... Neprijatelj sa svojim prednjim dijelovima nadire u pravcu Bronzani Majdan (18 km. zapadno od Banjaluke)...«

⁴ AVII, NAV-N-T-315, Roll 2258/1413-1519.

i Kordun u Hrvatskoj, do demarkacione linije — njemačka 714. posadna divizija;

— na teritoriji istočna Slavonija sa Srijemom, istočna Bosna, i dio zapadne Bosne — njemačka 718. divizija.

Prema tome, sjeverni i sjeverozapadni dio teritorije Bosanske krajine nalazio se u zoni za koju je bila odgovorna njemačka 714. posadna divizija sa sjedištem svoje komande u Banjaluci.

Glavne snage poslije završetka ofanzive na Kozari, komandant njemačke 714. divizije rasporedio je u donjem toku rijeke Sane, od Prijedora do Bosanskog Novog, sa zadatkom obezbjeđenja eksploatacije i izvoza rude željeza.

U prvoj polovini oktobra 1942, komandant njemačke 714. divizije, general Fridrih Stai (*Fridrich Stahl*) dobio je od četničkog komandanta sa terena Manjače, Vukašina Marčetića, obavještenje da se dvije partizanske brigade kreću od rejonu Sitnice u pravcu sjeverozapada, i da su se prikupile u dolini rijeke Sane. Uskoro je stigao i drugi izvještaj o tome da su u rejon Ključa pristigle nove partizanske brigade i da sve kreću prema Sanskom Mostu.⁵

Njemački komandant, koji je sa svim snagama njemačke 714. divizije i snagama ustaša i domobrana u drugoj polovini oktobra izvodio novu ofanzivu na Kozaru, poslije dobijenih obavještenja, brzo ju je okončao i odmah svim snagama, naredio da se smjeste u Prijedoru u mješovitom kantonmanu na odmor. U opštoj procjeni situacije, njemački komandant pošao je od pretpostavke da će partizani napasti glavnim snagama rudnik Ljubiju i željezničku prugu Prijedor — Bosanski Novi — Dobrijin — Volinja. Da bi partizanima osujetio takvu namjeru, odlučio je da sa raspoloživim snagama izgradi jaku odbrambenu liniju od Bosanskog Novog, u širem zahvatu lijeve obale Sane, do Sanskog Mosta, jer, prema njegovim podacima, glavne partizanske snage bile su na području Podgrmeča.⁶

Već 1. novembra naredio je da se počne s izgradnjom odbrambene linije, koju je nazvao »Odrambena linija Jugozapad«. Istovremeno, naredio je da ustaško-domobranske snage izvrše demonstrativni ispad od Sanskog Mosta prema Lušci Palanci i od rudnika Ljubije prema Budimlića Japri, da bi što dalje odbacili partizane i obezbjedili nesmetanu izgradnju linije *Jugozapad*.

Za realizaciju te akcije komanda njemačke 714. divizije formirala je dve napadne kolone i uputila ih sa područja Ovanjske na dva pravca. Jednim pravcem — desnom kolonom, prema Budimlića Japri, a lijevom kolonom prema selu Fajtovcima, odnosno Lušci Palanci. U toj akciji neprijatelj je angažovao ove snage: 10. pješadijsku pukovnicu, 1. jurišnu bojnu, 1. bojnu 1. pješadijske pukovnije, 2. bojnu 5. pješadijske pukovnije, 1. bojnu Petrinjskog zdruga, domobransku Dobrovoljačku bojnu *Banjaluka*, domobransku Dobrovoljačku bojnu *Sanski Most*, 3. bitnicu (bateriju) 8. topničkog sklopa (divizionu), 2. bitnicu (bateriju) 4. topničkog sklopa (divizionu), 8. ustašku bojnu, 18. ustašku bojnu (bataljon) i 1. satnicu (četu) ustaške pripreme bojne *Banjaluka*.

⁵ AVII, NAV-N-T-315, Roll 2258/1118-21.

⁶ AVII, NAV-N-T-315, Roll 2258/1122.

Pošto su u to vrijeme krajiške brigade bile koncentrisane na području Bihaća i u dolini Une, neprijatelj je udario sa 11 bojni i dvije baterije topova, na samo 2 bataljona 6. krajiške brigade. U prvom naletu neprijatelj je dostigao liniju Dabar'— Eminovci — Fajtovci — Lukavice — Podvidača — Slatina — Kršlje — Agići, a glavnim snagama — sa 3 bojne na Crni Vrh prema Budimlića Japri.

Politički komesar 6. krajiške brigade hitno je tražio pomoć od Operativnog štaba za Bosansku krajinu, i to jedan bataljon na pravcu Lipnika, a jedan na pravcu Budimlića Japre.⁷

Odmah poslije oslobođenja Bihaća — 4. novembra, upućeni su na sektor Lipnika i Budimlića Japre 2 bataljona 5. krajiške brigade. Oni su na te položaje stigli noću 4/5. novembra, i ujutru, zajedno sa bataljonima 6. krajiške brigade, prešli u protivnapad i prisilili neprijatelja na povlačenje. Sve neprijateljeve snage povukle su se na liniju *Jugozapad*, čije je prednje položaje (prvu liniju rovova) lično odredio general Štal.⁸

Nakon određivanja prednjeg kraja odbrane, general Štal je izdao pisano naređenje za utvrđivanje i posjedanje linije po odsjecima.⁹

General Štal je podjelio cijelu liniju na 3 pukovska odsjeka.

Za komandanta cijele odbrambene linije *Jugozapad* postavljen je potpukovnik Bučar, komandant 10. pješadijske pukovnije Banjalučkog zdruga. Njegovo komandno mjesto bilo je u rudniku Ljubija, a potčinjen je bio komandantu njemačkog 721. puka u Prijedoru.

*

Poslije oslobođenja Bihaća i Bosanske Krupe, te prodora 2, i dijelova 6. krajiške brigade prema Bosanskom Novom, general Štal našao se u teškoj situaciji. Linija *Jugozapad* još nije bila dovoljno utvrđena. Snage koje su je trebale posjesti, bile su najvećim dijelom još u pokretu radi posjedanja novih položaja i novog rasporeda pozadi linije u dolini Sane i Une.

Međutim, i Štab 1. bosanskog korpusa poslije oslobođenja Bihaća, morao je da obavi niz poslova oko formiranja divizija. Istovremeno, dobio je naređenje od Vrhovnog štaba da u sadejstvu sa snagama 1. hrvatskog korpusa krene u opštu ofanzivu u dolinu rijeka Sane i Une.

Istovremeno, Vrhovni štab naredio je i svim ostalim snagama na teritoriji »Bihaćke republike« da pređu u opštu ofanzivu da bi se

⁷ AVII, k. 774, reg. br. 39/2.

⁸ AVII NAV-N-T-315 Roll 2258/1222-6. Ta linija se kretala k. 294 — sa naslonom na obezbjeđenje 2. pješadijske domobranske divizije kod Radić brda — kota 305 (5 km. jugozapadno Bosanski Novi) — kota 331 — Pravoslavna Suhača — kota 220 — kota 292 — kota 240 — Rudine — kota 315 — Antonie — Sređić — kota 326 — kota 317 — Obradović — kota 345 — kota 388 — Milojica — Prokop — Petrović — kota 505 — kota 424 — Džigalovac — kota 458 — Bajići — kota 400 — Galešići — kota 562 — Ruškovac — kota 462 — Zdena — Mikanovo brdo — kota 312 — kota 284 — Glavica — Potkisak — Krupići — Čatići — Grize — kota 375 — Savanovići — kota 385 — kota 444 — kota 423 — Dasić — kota 332 — Ivaniš — Čaplje — Brina — Lužani — Vranješevac — kota 311 — sa naslonom na obezbeđenje istočno do rijeke Sane.

⁹ Isto kao pod 8.

obezbijedilo nesmetano odvijanje predstojećeg Prvog zasjedanja AVNOJ-a.

Dok su štabovi 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa užurbano vršili pripreme za ofanzivu na neprijateljeve snage u dolini rijeka Une i Sane, dotle je i komandant njemačke 714. divizije svakodnevno požurivao potčinjene komandante da što prije utvrde i posjednu liniju *Jugozapad*. Zato je 11. novembra izdao naredbu svim komandantima da do 14. novembra ujutru, linija mora biti utvrđena i posjednuta.

Na desnom pukovskom odsjeku borbene linije *Jugozapad*, u Suhaći, kod Bosanskog Novog, njemački komandant rasporedio je 12. pješačku pukovnicu sa domobranskom dobrovoljačkom satnijom (legijom) *Suhaća*. Lijevo, ka Miskoj Glavi, bile su raspoređene ustaške bojne *Hrčko* i *Bojko*. Sjedište komande tog odsjeka bilo je u Suhaći. Ukupno na ovom odsjeku bilo je 5 bojni sa oko 3.000 ustaša i domobrana.¹⁰

Na srednjem odsjeku, na Miskoj Glavi, bile su raspoređene 1. bojna 1. pješačke pukovnije, 6. ustaška bojna, 18. satnija 10. pješačke pukovnije i 18. ustaška bojna. Lijevo od Miške Glave, na Tromeđi, bila je raspoređena 2. bojna 5. pješačke pukovnije, a 6 kilometara jugozapadno od rudnika Ljubije, na koti 345 — 8. ustaška bojna.

Na lijevom odsjeku fronta u rejonu Sanski Most, bile su raspoređene 3. bojna 10. pješačke pukovnije, domobranska dobrovoljačka bojna *Sanski Most*, domobranska 'dobrovoljačka bojna *Banjaluka* i 1. bojna Petrinjskog združa. Ukupno na srednjem i lijevom odsjeku fronta bilo je 10 bojni sa oko 6.000 ustaša i domobrana.¹¹

Njemačke snage bile su raspoređene pozadi linije *Jugozapad* — u rudniku Ljubiji, Prijedoru i Bosanskom Novom. U Ljubiji je bio 2. bataljon njemačkog 721. puka, u Prijedoru 3. bataljon sa komandom istog puka, a u Bosanskom Novom 1. bataljon, također, ovog njemačkog puka. U rejonu Suhaće i Dolovljana, pozadi prednje linije, bio je raspoređen njemački bataljon *Ludvig fon Baden* kao rezerva i kontrola domobranskih i ustaških komandi na desnom odsjeku fronta. Bataljon tenkova (oko 30) 202. tenkovskog puka, bio je raspoređen po četama. Prva četa u Banjaluci, 2. u Prijedoru i 3. četa u Bosanskom Novom. U Prijedoru je bio raspoređen i 661. artiljerijski divizion njemačke 714. divizije, i četa folksdojčera u rudniku Ljubiji. Ukupno oko 4.000 Nijemaca u rudniku Ljubiji, Prijedoru i Bosanskom Novom.

Za obezbjeđenje željezničke pruge i ceste od Ivanjske, i dalje, dolinom Sane i Une, bile su raspoređene jedinice 11. pješačke pukovnije i 12. ustaške bojne. Ukupno oko 2.500 ustaša i domobrana u uporištima: Ivanjska — Omarska — Prijedor — Martin-Brdo — Dragotinja — Blagaj — Bosanski Novi — Ravnice — Dobrljin — Strižanski most — Volinja.

¹⁰ AVII, k. 79, reg. br. 41/1.

¹¹ AVII, k. 54, reg. br. 21/1-18.

Za podršku svih ustaško-domobranskih snaga bili su raspoređeni po jedinicama 4. i 8. topnički sklop (artiljerijski divizion) — ukupno 24 topa i haubice i oko 800 domobrana.

Raspored u dolini Sane, u stvari, bio je treća odbrambena linija.

Pošto su snage 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa NOVJ, poslije oslobođenja Bihaća, nastavile da prodiru dolinom rijeke Une ka Bosanskom Novom i Dvoru na Uni, general Stai je zaključio da bi padom ovog značajnog čvora, cijela odbrana rudnika Ljubije i komunikacija u dolini Sane bila besciljna, odnosno dovedena u pitanje. Zbog toga naređuje (11. novembra) da najjača ustaško-domobranska jedinica — 3. gorski zdrug (oko 4.000 domobrana), krene iz rejonu rudnika Ljubije i Prijedora u Dvor na Uni. Prebacivanje je trebalo početi 17. novembra.¹²

Postupajući po tom naređenju, u Dvor na Uni i selo Zamlaće, prebacili su se stožer (štab) 3. gorskog zdruga, gorska bitnica (baterija) 75 mm, previjalište, dojavni vod (vod veze) opkoparski vod (vod inženjerije) i 4. bojna zdruga iz Ljubije.

Ostalim trima bojnama naređeno je da se prebace 18. novembra.

General Štal je u tom rejonu i za taj zadatak koncentrisao ukupno oko 20.300 Nijemaca, ustaša i domobrana, podržanih sa 40 topova i 30 tenkova. Njemu je bila potčinjena i avijacija na aerodromu Zalužani kod Banjaluke.

Njemački komandant je 14. novembra obišao liniju *Jugozapad* i održao sastanak sa komandantima, ukazujući im na izuzetni značaj njene odbrane.¹³

Istog dana, Štab 1. bosanskog korpusa održao je sastanak sa predstavnikom 1. hrvatskog korpusa, Petrom Kleutom, i dogovorio sadejstvo snaga oba korpusa u napadu na neprijateljevo uporište u Bosanskom Novom.

Tom prilikom je zaključeno da napad treba jednovremeno izvršiti sa područja Banije, Podgrmeča i Kozare. Za napad sa područja Kozare, trebalo je prethodno razbiti neprijateljevu utvrđenu liniju *Jugozapad*, preći preko rijeke Sane i posjesti položaje za napad na Kulskom brdu. U vezi s tim, Štab 1. bosanskog korpusa izvjestio je Vrhovni štab, između ostalog, sljedeće:¹⁴

... »Ovih dana detaljno smo razmotrili akciju na Bosanski Novi i došli do zaključka da bi napad na Novsku planinu i Novi, trebalo početi u isti mah kad i probijanje 5. brigade prema Karanu radi napada preko Kulskog Brda. Da se brigada probije jednu noć ranije, akcija bi se kompromitovala...«

Ovakva odluka Štaba 1. bosanskog korpusa obavezivala je 5. krajišku brigadu da za jednu noć razbije neprijateljevu odbrambenu liniju *Jugozapad*, pređe rijeku Sanu i izbije na Kulsko brdo, udaljeno 30 kilometara od polaznih položaja za napad.

¹² AVII, NAV-N-T-315, Roll 2258/1217.

¹³ AVII, k. 15, reg. br. 21/2.

¹⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (u daljem tekstu: Zbornik) tom IV, knj. 8, dok. br. 33, str. 65.

Vrhovni štab je, međutim, istog dana (14. novembra), naredio da jedinice 1. bosanskog korpusa u sklopu opšte ofanzive svih snaga NOV i POJ na teritoriji »Bihačke republike«, razbiju u prvoj fazi neprijateljevu liniju *Jugozapad* u zahvatu položaja: Bosanski Novi — Prijedor i Prijedor — Šanski Most. Sve pripreme završiti do 17. novembra, a sa napadom početi 17/18. novembra 1942.¹⁵

Štab 1. bosanskog korpusa za proboj linije *Jugozapad* i njeno razbijanje, odredio je 4. krajišku diviziju i ojačao je dijelovima 5. krajiške divizije.

Štab 1. bosanskog korpusa izdao je 15. novembra zapovjest za napad na utvrđenu liniju *Jugozapad*. U njoj je, na prvom mjestu, istaknut značaj te akcije na sljedeći način:¹⁶

... »Vrhovni štab NOV i POJ stavio je u zadatak jedinicama ovog korpusa da u gonjenju razbijenih neprijateljskih snaga kod Bihaća treba nastaviti ka liniji: Prijedor — Bosanski Novi i Prijedor — Šanski Most.

U sadašnjoj situaciji kao zadatak prvostepene važnosti, postavlja se likvidacija neprijateljskog uporišta između Bosanskog Novog i Sankskog Mosta na utvrđenoj liniji: *Suhača — Miška Glava — Surkovac — Ljubija*.

Likvidacijom ove linije i uništenjem pukovnije koja posjeda ovu liniju otvara se mogućnost nadiranja na drum i prugu Prijedor — Bosanski Novi.

Podaci o neprijatelju: 4 bojne, oko 2.000 vojnika ...«

Nemajući tačne podatke o neprijatelju, kao ni podatke o stepenu utvrđenosti linije *Jugozapad*, štab 1. bosanskog korpusa procjenio je da su snage 4. divizije dva puta brojno jače od neprijatelja, što bi bilo sasvim dovoljno za njegovo uništenje.

Međutim, snage neprijatelja na dijelu utvrđene linije *Jugozapad*, koja je stavljena u zadatak 4. diviziji za napad, te na drugoj i trećoj odbrambenoj liniji, iznosile su oko 18.000 Nijemaca, ustaša i domobrana, podržane sa 30 tenkova i 40 topova. Neprijatelj je, dakle, brojno bio 4,5 puta jači u ljudstvu, a u tehnici neuporedivo više puta.

Dalje, u zapovjesti Štaba 1. bosanskog korpusa bila je razrađena dinamika bitke za likvidaciju utvrđene linije *Jugozapad*. Kroz nju su bili dati ovi zadaci jedinicama:

... »Drugi i 3. bataljon 6. krajiške brigade dobili su zadatak da izbiju na Novsku i zatvore pravce od Bosanskog Novog preko Vješala i Dolovljanja prema Suhaći, kao i pravac Bosanski Novi — Blagaj — Suhača.

Prva krajiška brigada dobila je zadatak da uputi 1 bataljon iz Otoke u selo Donje Rakane i postavi zasjedu prema Bosanskom Novom s obje strane rijeke Une.

Peta krajiška brigada prodire između Novske planine i Suhače pored Dolovljana, kao i Suhače do Vranovice, razbija neprijateljsku liniju, održavajući lijevu vezu sa 2. i 3. bataljonom 6. krajiške brigade, a desno sa 2. krajiškom brigadom.

Druga krajiška brigada prodire između Miške Glave i Vranovice kao i između Miške Glave i Napića i između Ljubije i Surkovca...

Četvrti bataljon 6. krajiške brigade zatvoriće sve pravce koji iz Islam Ljubije i Ljubije rudnika, vode prema slobodnoj teritoriji.

¹⁵ AVII, IRP, Sarajevo 3/66.

¹⁶ AVII, IRP, 3/66.

Prvi bataljon 6. krajiške brigade posjest će položaje prema Kamengradu i Starom Majdanu i Staroj Rijeci, a jedan bataljon 4. krajiške brigade 5. krajiške divizije, pomjera se prema Vrhpolju i drži položaje sa 1. bataljonom 6. brigade prema Brajića Tavanu i Djedovači.
Početak napada 18. novembra 1942. g. u 2,00 časova.«

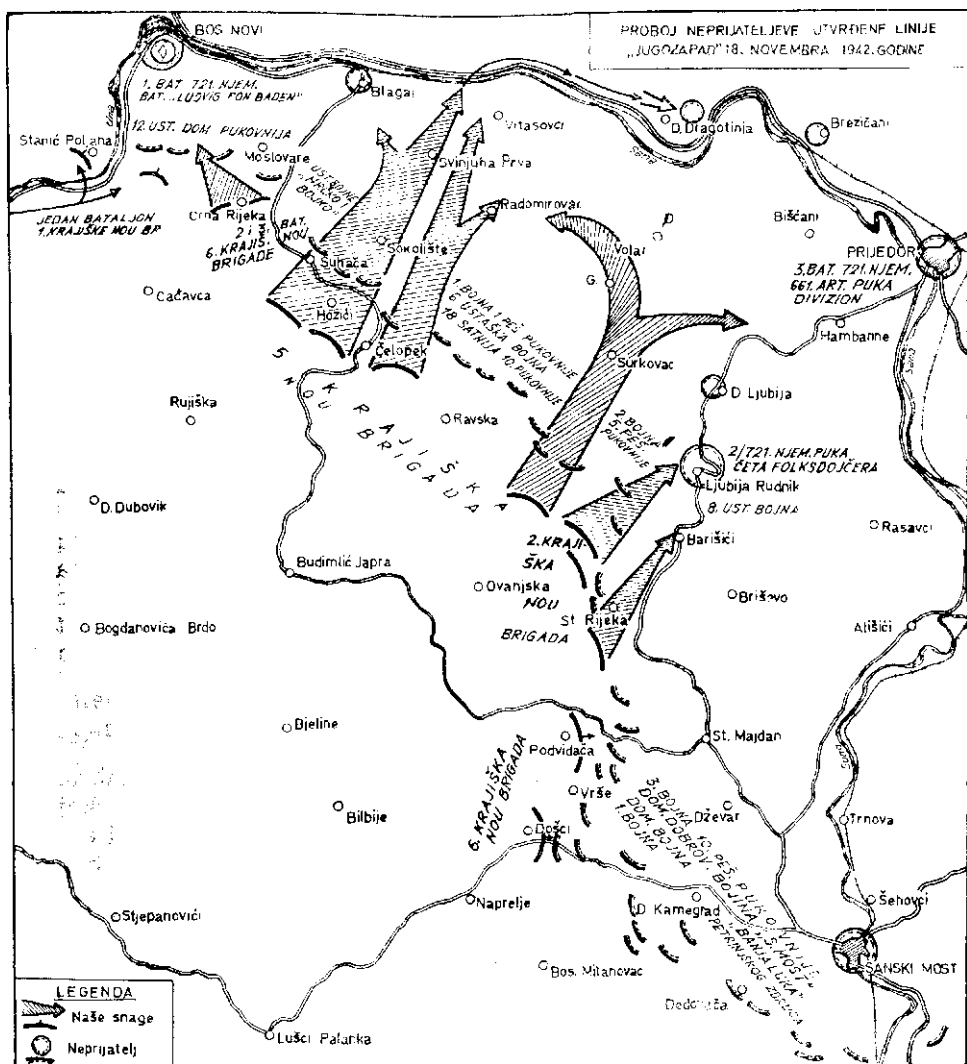
Prema ovoj zapovjesti 2, 5. i 6. brigada 4. krajiške divizije imale su na raspolaganju dva dana za pripremu napada.

Sedamnaestog novembra 1942, zbog odlaska političkog komesara brigade Boška Šiljegovića na novu dužnost u Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu i komandanta brigade Josipa Mažara Šoše, na dužnost komandanta 4. krajiške divizije, za novog komandanta 5. brigade postavljen je Miloš Šiljegović, za političkog komesara Žarko Zgonjanin i za zamjenika komandanta Ratko Vujović Čoče. Za obavještajnog oficira Brigade postavljen je Drago Mažar, a za omladinskog rukovodioca Teodor Dragičević.

Sve brigade 4. divizije izvršile su pokret 17. novembra poslije podne, i u sumrak oko 17,00 časova bile su već na polaznim položajima.

U toku podilaženja neprijateljevim položajima 3. bataljon 5. krajiške brigade izbio je greškom pred Mišku glavu, na koju je trebala napadati 2. krajiška brigada. Treći bataljon je, međutim, trebalo da napada lijevo od ovog položaja na Vranovicu. Pošto se, do pola noći, nisu pojavile jedinice 2. krajiške brigade, 3. bataljon ostao je na dostignutom položaju i odlučio da napadne neprijatelja na Miskoj glavi.

Još u toku podilaženja, ustaše su primjetile taj bataljon. Počelo je dovikivanje s obje strane, praćeno povremenim otvaranjem vatre. Uz prepucavanje i viku, komanda 1. čete organizovala je sistematsko izviđanje ustaških položaja. Uočen je, pored linija rovova, saobraćajnica i bunkera, i rov za mrtvu stražu noću, i žica sa zvončetom za oglašavanje uzbune u rovovima prve linije. Oko -pola noći komanda čete sazvala je sve borce na dogovor. Najprihvatljiviji prijedlog je dao borac-puškomitraljezac Marko Slijepčević, preporučujući slijedeće: prije početka napada, povremenim dovikivanjem i otvaranjem vatre, provocirati ustaše, skrećući im na taj način pažnju od našeg podilaženja. Za to vrijeme, on i njegov vodnik Veljko Babić privukli bi se ustaši na mrtvoj straži i likvidirali ga, prije nego što bi on uspio da alarmira ostale ustaše u rovovima: to bi bio znak za cijelu četu da se u najvećoj tajnosti privuče i silovitim upadom u ustaške rovove likvidira ih. Ta njegova zamisao u potpunosti je realizovana. Naime, u 1.30 sati počela su najžešća prepucavanja i dovikivanja između ustaša i partizanske desetine, koja je taj zadatak dobila. Za to vrijeme, četa je u najvećoj tajnosti silazila u udolinu, krećući se više na kolenima i rukama. Naprijed su se kretali Marko i Veljko. Kada su stigli do rova mrtve straže, likvidirali su ustašu i dali znak četi za ubrzan pokret na brdo do prvog ustaškog rova. Prvi je u rov upao Marko, a zatim sva tri voda čete, desno i lijevo i razjurila ustaše na sve strane. Istovremeno su se i ostale dvije čete ubacile u nastalu brešu i, zajedno s 1. četom, nastavile proboj prema dolini rijeke Sane.

Proboj neprijateljeve utvrđene linije »Jugozapad« 18. novembra 1942.

Oko 2 sata, 1. četa 3. bataljona 5. krajiške brigade prva je probila liniju *Jugozapad*. Bilo je to dovoljno, da već u 2.50 sati, počne da puca linija u sve strane.

Na Miskoj glavi 3. bataljon savladao je sve tri linije rovova, uništio mnoštvo bunkera, i oko 3 sata prešao u gonjenje neprijateljevih jedinica koje su bježale prema Prijedoru. U tom silovitom nadiiranju, partizani su nailazili na velike grupe domobrana, koje su se, dignutih ruku, predavale. Bila je to 1. bojna 1. pješačke pukovnije. Međutim, nije bilo vremena za zadržavanje, pa su domobrani,

prikupljeni na jednom mjestu, stavljeni pod stražu, a juriš za njima nastavljen je sve do sela Šurkovca i Islam Ljubije.

Dok je 3. bataljon razgonio ustaše po Miskoj glavi i šurkovcu, lijevo na Pivnici i Suhači, ostali bataljoni 5. krajiške brigade sa 2. i 3. bataljonom 6. krajiške brigade, vodili su žestoku borbu. Sa Pivnice, Hozića Kamena, Dolovljana, Suhače, 12. pješačka pukovnija sa ustaškim bojnama Hrčko i *Bojko*, ispaljuju stotine raketa da bi osvjtlile teren ispred rovova.

Pošto se čula žestoka borba na Pivnici, a znajući da je to pravac napada 1. bataljona 5. brigade, Stab 3. bataljona naređuje komandiru 1. čete da odmah izdvoji vod Veljka Babića da bi udario u leđa neprijatelju na Pivnici. Ostale jedinice 3. bataljona su produžile nastupanje prema pruzi Ljubija — Prijedor, odnosno prema Brezićanima i zapalile željezničku stanicu Ljeskare, te porušile prugu.

Treći bataljon je produžio nastupanje ulijevo prema selu Jugovcima i Volaru, a 2. krajiška brigada obuhvatila je Islam Ljubiju sa sjeverozapadne strane, napadajući istovremeno i na Tromedu, prema rudniku Ljubiji.

Jednovremeno sa napadom 2. i 5. krajiške brigade na liniju *Jugozapad*, napali su 1. i 4. bataljon 6. brigade na Ruškovac — kota 562 — Zdena — kota 284 — Glavica u rejonu Sanskog Mosta, koje su položaje branile domobranska Dobrovoljačka bojna *Sanski Most* i 3. bojna 10. pješačke pukovnije. Vatrom iz minobacača i topova ubijeno je 8, a ranjeno 10 domobrana.¹⁷

Komandant njemačke 714. divizije, rano ujutro 18. novembra, obavješten je da su partizani probili liniju *Jugozapad* na Miskoj glavi i da nezadrživo napreduju prema Islam Ljubiji, Prijedoru i donjem toku Sane. Iako su, toga jutra, najžešće borbe vođene na Suhači i Pivnici kod Bosanskog Novog, general Štal ipak je zaključio da je glavni partizanski udar usmjeren na rudnik Ljubiju. Zato naređuje komandantu 3. gorskog ustaško-domobranskog zdruza da odmah obustavi pokret 2. bojne za Dvor na Uni, i da je uputi u rudnik Ljubiju, a da 4. bojnu, koja je već bila stigla u Dvor na Uni, hitno vozom vrati u rudnik Ljubiju.¹⁸

Rudnik Ljubiju branilo je oko 1.000 Nijemaca sa 7 tenkova i 12 topova i haubica. U rudniku je bila i Komanda, sada, već razbijene linije *Jugozapad* sa prištapskim jedinicama i bojnom domobrana (ukupno oko 900 domobrana). Rudnik Ljubiju je branilo i 700 ustaša 8. ustaške bojne, kao i 200 pripadnika Ustaške legije (ukupno oko 900 ustaša).

Druga krajiška brigada je oslobodila Donju Ljubiju u 10,15 sati. Time je bio prekinut izvor rude koju su Nijemci, tih dana, ubrzano svakih 15—30 minuta upućivali kompozicijama vozova.

Četvrta bojna 3. gorskog zdruza, stigla je iz Dvora na Uni u Prijedor u 14,00 sati, a zatim se prikriveno, pored partizanskih polo-

" AVII, k. 54, reg. br. 21/1.

¹⁸ AVII, k. 59, reg. br. 1/6.

žaja, provukla u Ljubiju. To je povećalo broj neprijatelja u Ljubiji na oko 4.500 vojnika.

Oko podne, 18. novembra 1942, štabovi brigada 4. krajiške divizije svodili su podatke o učinku svojih jedinica te noći i jutra. Unošeni su podaci o dostignutim linijama, rasporedu jedinica na novim prostorijama, broju ubijenih i zarobljenih neprijateljevih vojnika, našim gubicima, o stanju u neprijatelja i niz drugih podataka.

Stab 4. divizije kretao se na glavnom pravcu udara divizije prema rudniku Ljubiji, sa Štabom 2. krajiške brigade. Stab 4. divizije odlučio je da istog dana, uveče, napadne rudnik Ljubiju.

Stab 6. brigade, od početka napada, zbog podjeljenosti snaga na dva pravca bio je i sam podjeljen na dva dijela. Na sektoru Sanskog Mosta nalazio se komandant brigade Milorad Mijatović sa 1. i 4. bataljonom, koji je neprekidno vršio pritisak na položaje neprijatelja na Brajića Tavanu — Djedovači — Zdeni — Donjem Kamengradu — Starom Majdanu, da bi mu tim putem vezao ito više snaga za rejon Sanskog Mosta i ne dozvolio da odvoji dio snaga za pomoć rudniku Ljubiji.

Na sektoru Bosanskog Novog, u rejonu Suhače, Dolovljana i Blagaja, nalazili su se 2. i 3. bataljon 6. brigade, sa političkim komesarom brigade Dmitrom Bajalicom.

Stab 5. krajiške brigade sa 1, 2. i 4. bataljonom napadao je na utvrđenu liniju *Jugozapad*, i to na odsjeku od Suhače do Pivnice. Oko 5 sati u zoru, linija je probijena, ispresjecana klinovima, neprijateljeve snage opkoljene, i u snažnom jurišu zarobljen je i komandant cijelog desnog odsjeka, potpukovnik Severović. Taj potpukovnik je kasnije zamjenjen za uhapšene aktiviste NOP-a, Berku Karabegović i Jelicu Herceg.

Štab 5. krajiške brigade, do podne 18. novembra, nije imao nikakvih podataka gdje se nalazi njegov 3. bataljon. A, za to vrijeme 3. bataljon je na Miskoj glavi zarobio cijelu 1. bojnu 1. pješačke pukovnije — oko 450 domobrana. Pošto nije imao vremena da se zadržava, zarobljenike je predao po vezi 4. bataljonu, sa zahtjevom da budu sprovedeni u Štab 5. krajiške brigade u Budimlića Japri, a sam je nastavio gonjenje neprijatelja do Sane, na prostorijskoj širine 25 i dubine 20 kilometara.

Nemajući podataka o 3. bataljonu, Stab brigade piše slijedeći izvještaj Štabu 1. bosanskog korpusa:¹⁹

... Akcija na liniji Suhača — Hozića Kamen — Pivnica otpočela je u 2 sata i do sada su očišćeni uporišta Suhača, Pivnica, Tabla i veći dio Hozića Kamena. Još se drži na Hozića Kamenu jedno ustaško uporište u jačini 40—50 ustaša, koji su blokirani snagama našeg IV, I i II bataljona. Za čitavo vrijeme borbe, sa III bataljonom nemamo veze, po izvještaju 4. bataljona, III bataljon je krenuo uz II brigadu u pravcu Miške Glave i dalje ...

Rezultat borbe do sada je slijedeći: zarobljeno je 458 domobrana, među njima 6 oficira. Takođe nam je uspelo uhvatiti 15 živih ustaša, koji su likvidirani. Ustaše su do sada imale prilično mrtvih i ranjenih. Zaplijenjeno do sada 20 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, mali bacač, veliki bacač, preko 400 pušaka i ostala ratna oprema ...

¹⁹ Arhiv CK SKJ broj 3338.

Naši gubici do sada 5 mrtvih i 17 ranjenih . . .
Svi zarobljeni domobrani su pripadali 1. bojni, 1. pješačke pu-
kovnije . . .

Linije su bile do sada nevideno utvrđene. Rovovi su neprekidno
vezani od Suhače preko Table i Pivnice do iza Hozića Kamena, a linije
su bile tri, jedna iza druge sa mnogobrojnim dobro utvrđenim bun-
kerima ...«

Pošto je dobio izvještaj od Štaba 5. brigade, Štab 1. bosanskog
korpusa odmah je naredio da se što prije likvidiraju ustaše na Hozića
Kamenu i pošalje dopunski izvještaj o 3. bataljonu.

Sjutra dan, 19. novembra, preciznim gađanjem Radoja Čađe, ni-
šandžije na minobacaču, bile su likvidirane i ustaše na Hozića Ka-
menu.

Štab 5. brigade je 19. novembra dobio izvještaj od Štaba 3. ba-
taljona da nije bio u stanju da se javi zbog neprekidnih borbi, ali da
je usmeno obavjestio Štab 4. bataljona kojim pravcem prodire. Štab
5. brigade je 21. novembra poslao dopunski izvještaj Štabu 1. kor-
pusa, u kojem je, između ostalog, naveo:²⁰

... »Snage 3. bataljona, poslije prodora kod Miške Glave prodrle
su u selo Jugovac, a desno krilo spustilo se u Ljeskaru i zapalilo stanicu.
Istovremeno je naišao voz pun Nijemaca, koje je dočekala 1. četa 3. ba-
taljona i tukla plotunskom vatrom. Nijemci su iskočili iz voza i udarili
na desno krilo, a na lijevo krilo napale su snage 3. gorskog zdruga. Vo-
đena je žestoka borba nekoliko sati. Četa je imala jednog poginulog i
3 ranjena borca.

Neprijatelj je sa svoje strane imao velike gubitke u mrtvim i ra-
njenim, naročito od prvog plotuna.«

Štab 5. krajiške brigade, nije znao pa nije ni naveo da je 3. ba-
taljon potpuno razbio neprijateljeve snage na Miskoj Glavi. Evo šta
je o tome komandant Banjalučkog zdruga, general Brozović, obavje-
stio generala Štala:¹¹

... »U 2.50 sati jake snage partizana izvršile su napad na postav
Jugozapad kod sela Miška Glava (14,5 km jugozapadno od Prijedora).
Po izvršenom probouju partizani su u brzom zamahu napali s leđa 6. us-
tašku bojnu, 18. satniju 10. pješačke pukovnije, 1. bojnu 1. pješačke pu-
kovnije i za kratko vrijeme uspjeli su da ih potpuno rasprše ...«

I njemački oficir za vezu kod Banjalučkog zdruga, obavjestio
je generala Štala da su se kod Ljeskara sukobile sa snagama parti-
zana 18. novembra 6. pješadijska četa njemačkog 721. puka, djelovi
3. tenkovske čete 202. tenkovskog puka i kompletna 2. bojna 3. gor-
skog zdruga.²² U stvari, tu je vodila borbu samo 1. četa 3. bataljona
5. krajiške brigade.

Uveče 18. novembra u 19 sati, 2. krajiška brigada ponovno je
napala jačim snagama na rudnik Ljubiju.²³

Druga brigada produžila je napad i 19. novembra na položaje 8.
ustaške bojne na koti 345 (6 km jugozapadno od rudnika Ljubije).

²⁰ Arhiv CK SKJ, broj 3344.

²¹ AVII, k. 54, reg. br. 21/1.

²² AVII, k. 15, reg. br. 19/1.

²³ AVII, k. 54, reg. br. 21/18.

Ustaše su se povukle na liniju kota 494 — kota 432 — svega kilometar od rudnika. Veza sa Prijedorom, koja je bila uspostavljena, ponovno je prekinuta.

Druga krajiška brigada napala je 20. novembra na Tromeđu, na položaje 2. bojne 5. pješačke pukovnije. Ta bojna povukla se sa Tromeđe na nove položaje, neposredno oko rudnika Ljubije.

Za to vrijeme dok je 2. brigada vodila borbe oko rudnika, 5. krajiška brigada sa 2. i 3. bataljonom 6. krajiške brigade pročešljavali su teren oko Suhače, Pivnice i prema Blagaju.

Komandant njemačke 714. divizije pošto je 18. i 19. novembra ojačao odbranu rudnika Ljubije na oko 4.500 ljudi, četom tenkova i 2 baterije topova, pošao je od činjenice da su ustaške bojne *Hrčko* i *Bojko*, sa ustaškom legijom *Suhača* uništene, te je naredio komandantu 3. gorskog zdruga da sa svim snagama ujutru, 19. novembra, posjedne položaje lijevo od položaja 12. pješačke pukovnije i to na jakom zemljišnom objektu Krčevine kota 321 i lijevo preko sela Dobljana i Maslovara do Utisnovac kose.²⁴ Zadatak je bio da se odbrani rejon Bosanskog Novog.

Prilikom pristizanja i posjedanja položaja od 1. i 3. bojne 3. gorskog zdruga, izviđačke patrole 5. i 6. krajiške brigade registrovale su njihovo prisustvo i osmotrile im položaje i raspored, te o svemu izvjestile svoje štabove. Na osnovu tih podataka odlučeno je da se te neprijateljeve snage napadnu.

Sjutradan 20. novembra ujutru u 3.45 sati 1. i 2. bataljon 5. krajiške brigade i 2. bataljon 6. krajiške brigade, napali su položaje 1. bojne 3. gorskog zdruga na Krčevinama (kota 321) i na položaje 12. pješačke pukovnije, lijevo od 1. bojne.²⁵

Napad je bio iznenađan i tako snažan da su se dvije satnije 12. pješačke pukovnije povukle sa dotadašnjih položaja na Vješala — kota 338, a 1. bojna 3. gorskog zdruga desnim krilom ka koti 331.

Dalji prodor 5. i 6. krajiške brigade je obustavljen radi odmora i sređivanja jedinica, pošto su bataljoni već 3 dana i 2 noći neprekidno vodili borbu. Naređeno im je da ostanu u borbenom poretku, posjednu položaje blizu neprijatelja i da se odmaraju.²⁶ Taj raspored imao je sljedeći izgled: 2. bataljon 6. brigade Kršlje — Novska planina; 3. bataljon 6. brigade Kršlje — Hozića Kamen; 1. bataljon 5. brigade Pivnica; 2. bataljon 5. brigade Kršlje i 4. bataljon 5. brigade Hozića Kamen.

Komandant njemačke 714. divizije nezadovoljan zbog povlačenja 3. gorskog zdruga, naređuje da on odmah pređe u protivnapad i ovlada mnogo dubljim položajima, i to na desnoj obali Japre na liniji: kota 220 — kota 239 — Sjenokos — selo Joševa — kosa Stražbenica — trigonometar 313 — Bulina Glava — kota 307. Treći gorski zdrug prelazi u napad i bez borbe posjeda određene mu položaje.²⁷

Pomjeranje snaga 1. i 3. bojne 3. gorskog zdruga na desnu obalu Japre, registrovale su izviđačke patrole 5. i 6. brigade, te o tome oba-

AVII, k. 59, reg. br. 1/6-1.

²⁵ AVII, k. 59, reg. br. 1/6-2.

²⁶ AVII, k. 406, reg. br. 2/2-1.

²⁷ AVII, k. 15, reg. br. 20/1-11.

vjestile političkog komesara 6. brigade Dmitra Bajalicu i zamjenika komandanta 5. brigade Ratka Vujovića Čočeta. Oni su izvidili položaje neprijatelja i odlučili da ga napadnu.²⁸

Idućeg dana 21. novembra, bataljoni su posjeli polazne položaje za napad i pred zoru 22. novembra, jednovremeno napali neprijatelja na cijelom frontu. Glavni napad izvršen je preko kote 313 u selu Dolovljanima.

Snage 5. i 6. krajiške brigade su 22. novembra u 17 sati izbile na kotu 313 i opkolile snage 3. gorskog zdruga sa fronta i iz pozadine. Potom je jakom vatrom minobacača tučena kota 238, na kojoj se nalazilo komandno mjesto 3. gorskog zdruga.

Idućeg dana, 23. novembra, politički komesar 6. krajiške brigade piše Štabu 4. krajiške divizije:²⁹

... »Neprijatelj je pobjegao sa položaja iznad Suhače neopaženo u toku noći preko Stražbenice, a ne dolinom Japre gdje su bile naše zasjede. Zadržao se na Bulinoj Glavici, gdje se ukopava. Naši će ga u toku večeri napasti i protjerati. Neke neprijateljske snage su se prebacile preko Japre kod Blagaja i zaposjele kose desno od Buline Glavice preko Maslovara. Drži i piramidu.

Naše su snage s lijeve strane Japre: kosa od mosta na Japri, kosom preko Maslovara do Dolovljana, Ekića Brdom — Novska planina...«

Istog dana jedinice 3. gorskog zdruga utvrđivale su se u rejonu Blagaja, organizujući mostobran na liniji: kota 200 na lijevoj obali Sane — slovo »G« od Grabovište — Bulina Glava — kota 307, preko Japre — kota 257 — lijeva obala Sane.

Snage 5. i 6. krajiške brigade nisu dozvoljavale 3. gorskom zdruhu da se nesmetano ukopava, već su ga stalno ometale vatrom. U međuvremenu, toga dana, stiglo je naređenje od Štaba 4. divizije, da odmah, sve jedinice 5. brigade, izvrše pokret prema Ljubiji. U rejonu Blagaja ostao je samo 1. bataljon sa zadatkom da blokira neprijateljeve snage u Blagaju. Cilj tog manevra bio je da se *obmane neprijatelj i prikriju pripreme za predstojeći napad na neprijateljeva uporište u Bosanskom Novom*. O tom planu Štab 4. krajiške divizije obavjestio je 23. novembra Štab 1. bosanskog korpusa:³⁰

... »Noćas će 2. krajiška NOU brigada i 2 bataljona 5. krajiške NOU brigade napasti Islam Ljubiju i vezati snage neprijatelja za Prijedor, rudnik Ljubiju i Sanski Most, a u vezi predviđene akcije...«

Uveče, 23. novembra, izvršen je snažan napad na Islam Ljubiju. Neprijatelj je potpuno razbijen, a mjesto oslobođeno. To je bilo treće oslobođenje toga mjesta za 5 dana. Ponovno su prekinute sve veze rudnika Ljubija sa Prijedorom, i opet prekinut izvoz rude.

Cilj je bio postignut. Neprijatelj je zadržao postojeće snage u rudniku Ljubiji, u Prijedoru i u okolnim uporištima.

Akcijom na Islam Ljubiju, 23. novembra, završava se operacija na bivšoj, a sada razbijenoj liniji *Jugozapad*.

²⁸ AVII, k. 406, reg. br. 2/2-1.

²⁹ AVII, k. 774, reg. br. 15/1.

³⁰ AVII, k. 406, reg. br. 12/1.

Nastaje period pripreme za slijedeću operaciju.

Još u toku žestokih borbi jedinica 4. krajiške divizije na razbijanju neprijateljeve utvrđene linije *Jugozapad*, Stab 1. bosanskog korpusa je 22. novembra 1942. u 18 sati poslao slijedeći izvještaj Vrhovnom štabu.²¹

»Akcija čišćenja neprijateljske utvrđene linije Suhača — Miška Glava — Surkovac, između Bosanskog Novog i Sanskog Mosta, otpočela je u 2,00 časova 18. novembra 1942. tačno po zapovjesti, koju smo Vam dostavili. U toku dana 18. XI 1942. ta je akcija uspješno završena, iako je neprijatelj izgradio po dubini tri linije rovova sa bunkerima od drveta i zemlje, mjestimično sa pokrivenim streljačkim zaklonima i saobraćajnicama. Ova je linija spadala u odbrambeni sistem Bosanski Novi — Ljubija, Prijedor — Ljubija i Prijedor — Sanski Most.

U toku 19, 20. i 21. XI naše jedinice nastavile su sa čišćenjem sela i položaja od neprijateljskih posada prema Prijedoru, Ljubiji Islam, i rudniku Ljubiji i vodile žestoke borbe sa pojačanjima, koja je neprijatelj slao iz Bosanskog Novog, Prijedora i Sanskog Mosta. U Ljubiji je bilo 7 tenkova. Naše su jedinice bile upale u Ljubiju Islam i popalile tvrde zgrade, kao i na željezničku stanicu Ljeskare, koja je zapaljena i pruga prekinuta.

Uspjeh akcije, iako nije očišćena i uništena Ljubija rudnik, ogleda se u slijedećem:

I (Izbačeno je iz stroja oko 1.500 neprijateljskih vojnika), od toga 600 ustaša i domobrana zarobljeno. Među zarobljenima se nalazi jedna cijela domobranska bojna-Bjelovarčana, ostalo su domobrani iz drugih krajeva, nešto ustaša i nešto neprijateljski raspoloženih seljaka. Zarobljeno je 8 oficira, među kojima se nalazi i vrlo revnosni sluga okupatora potpukovnik Severović, »komandant pozadine Jug«. Ostatak izbačenih iz stroja jesu ubijeni i ranjeni Nijemci i ustaše. Ubijena su i 3 četnika.

Borbe su bile veoma žestoke sa čestim jurišima. Naše jedinice gađale su mitraljezima jednu njemačku kolonu, koja se postrojila izašavši iz voza i nanijela im strahovite gubitke. Neprijateljski tenkovi jurili su zbuđenje između Ljubije, Prijedora i Novog.

Zaplijenjeno je preko 600 pušaka, 10 teških mitraljeza, 30 puško-mitraljeza, 5 teških minobacača, dosta municije i ostale ratne opreme.

Oko 1.000 bunkera i rovova miniramo i palimo.

U ovim borbama učestvovala je cijela 4. krajiška NOU divizija (2, 5. i 6. krajiška NOU brigada), te 1. bataljon 1. krajiške NOU brigade - prema selu Dobretin na pravcu Bihać i dva bataljona 4. krajiške NOU brigade prema Sanskom Mostu i Vrhpolju.

Naši gubici 30 poginulih i oko 70 ranjenih...«

NAPAD NA NEPRIJATELJA U BOSANSKOM NOVOM

U toku 24. i 25. novembra 1942. Stab 1. bosanskog korpusa sa štabovima 4. i 5. krajiške divizije vršio je pripreme i koncentraciju snaga za napad na Bosanski Novi.

Planom napada odlučeno je da 1. krajiška brigada 5. divizije napadne neprijatelja na odsjeku, lijevo rijeka Una, desno uključno Vješala.

Druga krajiška brigada 4. divizije dobila je zadatak, da napadne neprijatelja na odsjeku lijevo isključno Vješala a desno rijeka Sana.

Peta krajiška brigada 4. divizije dobila je zadatak da sa 1. i 4. bataljonom pređe rijeku Sanu na teren Karana i napadne neprijatelja na Kulskom Brdu, iznad Bosanskog Novog, te zatvori sve pravce

³¹ AVII, IRP 1/116.

koji vode od Kostajnice i Prijedora prema Bosanskom Novom, a 2. i 3. bataljon da napadnu neprijatelja na lijevoj obali Sane u rejonu Blagaja.

Šesta krajiška brigada, i to njeni 2. i 3. bataljon, dobili su zadatak da sadejstvuju 2. i 3. bataljonu 5. krajiške brigade u rejonu Blagaja.

Dvadesetšestog novembra 1942. Štab 1. bosanskog korpusa izdao je pismenu zapovjest ove sadržine:³²

»Vrhovni štab NOV i POJ stavio je u zadatak, poslije čišćenja međuprostora Novi — Ljubija, da jedinice 1. bosanskog NOU korpusa razbiju neprijateljske snage u Bosanskom Novom i oslobode vrata Krajine. Ova akcija je nastavak gonjenja razbijenog neprijatelja kod Bihaća.

Podaci o neprijatelju:

- U Bosanskom Novom 400—500 Nijemaca i 1.500 domobrana ...
- Zadaci
- Sa zapadne strane rijeke Une na neprijateljska uporišta Matijevići i Dvor napada 1. hrvatski NOU korpus.
- .. — 1. krajiška NOU brigada napada i čisti neprijateljska uporišta na Radišićima, Kamenu, Veljkinom Brdu, Vješalima i Ekića Brdu. Lijevim krilom dolinom Une upada u grad.
- .. — 2. krajiška NOU brigada, napada na grad na sektoru istočno od Vješala do rijeke Sane.
- .. Jedan bataljon 2. krajiške NOU brigade ostaje kod Tromede za blokadu Ljubije, Stare Rijeke i Starog Majdana.
- .. — 2. i 3. bataljon 6. krajiške NOU brigade napašće na kose zapadno i jugozapadno od Blagaja radi čišćenja neprijatelja.
- .. — 5. krajiška NOU brigada, prebacuje se preko Sane u pravcu Karana ostavljajući izvjesne snage na drumu i pruži prema Prijedoru, a glavnim snagama napada preko Kulskog Brda na željezničku stanicu Bosanski Novi sadejstvujući snagama koje napadaju između Piramide i Bosanskog Novog s time što s leđa udara na neprijateljska utvrđenja i bunkere na prostoru Piramida — Bosanski Novi.

Početak napada u 23,00 sata 26. novembra 1942.

Podaci o snazi neprijatelja, koje je Štab 1. bosanskog korpusa naveo u svojoj zapovjesti, odstupali su od pravog stanja. Naime Štab 1. bosanskog korpusa koristio se podacima Štaba 1. hrvatskog korpusa, koji je u uvodnom dijelu svoje zapovjesti od 26. novembra naveo slijedeće:³³

»U Bosanskom Novom ima oko 2.000 vojnika sa 6 topova, garnizon u Dvoru 800 domobrana, 250 Nijemaca, 66 ustaša, 47 žandarma i dvije haubice, 3 minobacača, 9 teških mitraljeza, 35 puškomitraljeza, ostalo puške. Između Dvora i Kostajnice 850 vojnika, a u Kostajnici 1.200 vojnika ... Naše snage napadaju Dvor na Uni, a poslije likvidacije Dvora brzo i energično zauzimaju Kostajnicu ...«

U toku dana (26. novembra), sve jedinice 1. bosanskog korpusa vršile su pripreme za napad, intenzivnim izviđanjem neprijatelja, popunom jedinica municijom, pojačanom ishranom i odmaranjem ljudstva.

Štab (stožer) 3. gorskog zdruga, obavjestio je toga dana komandanta njemačke 714. divizije da je na frontu sve mirno, da je ne-

³² AVII, IRP, 3/125.

³³ AVII, IRP, 3/123.

prijatelj neaktivan i da je ta situacija iskorišćena da se 12. pješачka pukovnija vrati na položaje na Krčevinama, oko 5 kilometara južno od Bosanskog Novog.

Izvjestaji 3. gorskog zdruha i ostalih jedinica da je na frontu sve mirno, nisu umirili njemačkog komandanta, jer je preko obavještajne službe svoje divizije dobijao podatke da će uskoro uslijediti napad na Bosanski Novi. Tim podacima njemačka komanda koristila se u svojim procjenama situacije. Tako je i 26. novembra general Štal poslao generalu Literu, komandantu njemačkih trupa u NDH, ovakvu procjenu situacije:³¹

... »I. — *Situacija kod neprijatelja* (odnosi se na 1. bosanski NOU korpus):

Težište akcija za obezbjeđenje i čišćenje je na južnom dijelu divizijske zone. Dok se ustanička aktivnost sjeverno od Save i na željezničkim prugama ograničava, uglavnom, na akte sabotaže i napade na pojedinačne stražare i straže, na jugu su partizani prešli na otvorena borbena dejstva u većim formacijama. Objedinjavanje neprijateljskih snaga u brigade, divizije i korpuse, osposobljavanje za pokrete partizanskih formacija, koje su do sada bile vezane za teritoriju, kao i prelazak sa dosadašnjeg partizanskog načina ratovanja na otvoreno vođenje borbe, omogućavaju da se jasno sagleda nastojanje za otvaranjem drugog fronta .. <

Pošto je, 25. novembra, dobio nove podatke da se oko 500 partizana prebacilo preko Sane na Kozaru, da su se ostale snage koncentrisale oko Bosanskog Novog na lijevoj strani Sane i desnoj strani Une, a da su istovremeno pristizale jake snage od 5 brigada iz rejonu Karlovca, Gline i Petrinje, njemački komandant je definitivno zaključio da predstoji napad na Bosanski Novi.

U rejonu Bosanskog Novog, na dan 26. novembra, bile su raspoređene ove neprijateljeve snage: 1. bataljon njemačkog 721. puka 714. divizije; četa folksdojčera *Maj (May)*; 3. tenkovska četa — ukupno 17 tenkova; 12. ustaška bojna; 4. topnički sklop (artiljerijski divizion) i oko 360 žandarma pobjeglih sa područja Bosanske Krupe, Petrinje, Kostajnice i donjeg toka Sane. Sve te snage neposredno su branile Bosanski Novi, utvrđujući se naročito u Jablanici i na Muslimanskom groblju.

Spoljnu odbranu Bosanskog Novog sačinjavali su i branili: 12. pješачka pukovnija desno od Une do Krčevina, odnosno do Veljkina Brda; 3. gorski zdruh: selo Dolovljani — kota 331 — Stražbenica trg. 313 — Bulina Glava — Grabovište — Blagaj kota 20 na obali Sane. Ukupno je na spoljnoj odbrani Bosanskog Novog bilo oko 4.000 ustaša i domobrana. U odbrani grada i rejonu Bosanski Novi bilo je ukupno oko 6.000 Nijemaca, ustaša, domobrana i žandarma.

Na Bosanski Novi napadalo je oko 4.500 boraca 1, 2, 5. i 6. krajiške brigade.³⁵ Odnos snaga bio je 1,5 : 1 u korist neprijatelja u ljudstvu, a u tehnici i više puta.

³⁴ AVII, NAV-N-T-314, Roll 2258/1181-3.

³⁵ AVII, k. 766, reg. br. 4/1.

Napad na uporište počeo je u 23 sata 26. novembra 1942. U prvom naletu jedinice 1. krajiške brigade, zarobile su za sat vremena kompletnu bojnu 12. pješačke pukovnije sa 4 haubice. Pošto se zadržala oko prihvata 500 zarobljenih domobrana i 4 haubice, Brigada je izgubila na vremenu i u tempu napada. To je Nijemcima omogućilo da krenu u protivnapad i zatvore nastalu brešu u sistemu odbrane. Dalji prodor 1. krajiške brigade bio je zaustavljen.

Druga krajiška brigada, također krenula je na vrijeme u napad. Njen zadatak bio je da se probije u grad. Prvi bataljon uspio je u tome, privukao se do Muslimanskog groblja i ubacio 1 četu sa komandrom Petrom Borojevićem u centar grada. Nastala je žestoka borba sa Nijemcima i ustašama prsa u prsa — noževima, puškama i pištoljima. Komandir čete bio je ranjen, ali četa nije odstupala. Naređeno je da borci posjednu i brane željezničku stanicu i da tu sačekaju prodor u grad 1. i 2. krajiške brigade. Međutim, Nijemci i ustaše vrlo brzo ojačavaju novim snagama dva najjača uporišta u gradu, Jablanicu i Muslimansko groblje, zbog čega ni ostale jedinice 2. krajiške brigade ne mogu prodrijeti u grad. Zbog toga se ta četa, nakon više časova borbe u gradu, probija natrag u sastav 2. krajiške brigade.

Peta krajiška brigada je noću 26/27. novembra na spoljnoj odbrani Bosanskog Novog zarobila 150 domobrana 1. bojne 3. gorskog zdruga.

Drugi i 3. bataljon 6. krajiške brigade napali su u selu Joševi 3. bojnu 3. gorskog zdruga i zarobili cijelu satniju domobrana. Ostale neprijateljeve jedinice bježe prema Sani i posjedaju kotu 257 Utisnovac kosa. Na toj kosi dobijaju zadatak da zatvore pravac koji izvodi iz doline Japre i Sane ka Bosanskom Novom.

Na Utisnovac kosi već su se nalazili razbijeni dijelovi 1. bojne 3. gorskog zdruga na kotama 331 i 313, sa ukupno 80 domobrana. Sa 120 pristiglih domobrana 3. bojne, njihov broj povećao se na 200. Tu su bila i 2 topa 75 mm. Topovi su odmah prebačeni na desnu obalu Sane kod željezničke stanice Blagaj da ne bi pali u ruke partizanima.³⁶ Zapovjedniku 3. bojne naređeno je da drži liniju Bulina Glava — Grabovište — kota 200 sa naslonom na 1. bojnu na rijeci Japri. Opkoparskom (inženjerijskom) vodu i dijelovima osiguranja naređeno je da posjednu visove više Blagaja, a Gorskoj bitnici (bateriji) kod željezničke stanice Blagaj.³⁷

Noću 26/27. novembra 1. i 4. bataljon 5. krajiške brigade napali su Kulsko Brdo i sva uporišta neprijatelja na pruzi i cesti od Bosanske Kostajnice do Prijedora. Mnogo jači neprijatelj održao se na Kulskom Brdu, ali je oslobođen Dobrljin, uništena sva neprijateljeva uporišta u dolini rijeka Sane i Une, i prekinute cesta i pruga na više mjesta. To potvrđuje i izvještaj Zapovjedništva 1. domobranskog zbora u kojem, između ostalog, stoji:³⁸

³⁶ AVII, k. 59, reg. br. 1/6-1.

³⁷ AVII, k., Deto.

» AVII, k. 16, reg. br. 1/1-27.

... »Dana 26/27. XI o.g. od 20,50 do 7,30 sati izvršen je jak napad na željezničku prugu Dobričin — Brežičani. Najjači napad uperen je na željezničku postaju Bosanski Novi i na sam grad Bosanski Novi. U toku noći zapaljena je podloga mosta na Strižni km. 30.300 između Dobrljina i Ravnica i zapaljeni svi bunker i od Dobrljina do stražare 19 ispred Bosanskog Novog. Na pruzi Bosanski Novi — Prijedor isto tako zapaljeni su svi bunker i od Bosanskog Novog do Brežičana. Svodna — Brežičani dva željeznička mosta porušena su i cjelokupan promet na pruzi Volinje — Prijedor obustavljen...«

Istovremeno komandant 1. pješačke pukovnije javlja da je noću 26/27. novembra uništen teretni voz kod Ravnica, i da je 4. bojna 2. gorskog zdruga, koja je pošla u pomoć snagama u Bosanskom Novom, zadržana kod Volinje u borbi sa jedinicama 5. krajiške brigade.³⁹

U toku dana, 27. novembra, komandant njemačkog 721. puka uputio je iz Prijedora u pomoć Bosanskom Novom 3. bataljon sa 9 tenkova. Kod Dragotinje je taj bataljon naišao pa porušenu prugu i cestu. Pokušao je da opravi cestu i krene dalje, ali su ga dočekale jedinice 5. brigade i razbile. Nijemci su se s tenkovima povukli natrag u Prijedor.⁴⁰

O svim borbama, u noći 26/27. novembra, i u toku 27. novembra, Štab 5. krajiške brigade je u 17.10 sati izvjestio Štab 1. bosanskog korpusa.

Štab Korpusa odgovorio je 28. novembra na taj izvještaj, i obavijestio Štab 5. krajiške o rezultatima borbi na drugim sektorima, i o narednim zadacima Brigade.⁴¹

... »Primili smo vaš izvještaj od 27. 11. 1942. u 17 časova i 10 minuta. Iz izvještaja vidimo da ste imali pravilan raspored i da ste dobro organizovali rušenje pruga i puteva Prijedor — Novi i Novi — Kostajnica. Vaši slijedeći zadaci:

- i. a.) Držati čvrstu vezu sa 6. krajiškom NOU brigadom koja je noćas sa jednim vašim bataljonom blokirala Blagaj.
 - b.) Nastaviti sa sistematskim rušenjem pruga i puteva tako da se stvara čista zona od nailaska neprijateljskih tenkova i oklopnih vozova, slobodna za prelazak naših snaga preko Sane i Une. Rušenje vršiti eksplozivom, kopanjem vučjih jama, skidanjem šina, iskrivljivanjem i oštećenjem šina na spojevima.
 - c.) Noću čistiti bunkere neprijatelja oko Sane sa 6. krajiškom NOU brigadom.
 - d.) Naše snage 1. i 2. brigada prodrle su u Novi, ali se nisu mogle održati zbog tenkova. Neprijatelj se uporno drži u rovovima na Jablanici i Muslimanskom groblju uz podršku tenkova.
- Naše jedinice su pogriješile što su se zadržale prve noći oko zarobljene jedne domobranske bojne i 4 haubice, izgubivši u vremenu. Naše snage blokirale Novi na ivici grada i tukle Novi sa 200 granata od kojih je poginuo i domobranski potpukovnik Vuksan (komandant 12. pješačke pukovije).

Do sada je zarobljeno 800 domobrana i žandarma...

Noćas 28/29. novembra ponovo napadamo Novi...«

Na osnovu odluke Štaba 1. bosanskog korpusa, 28. novembra Štab 4. krajiške divizije sa štabovima 1. i 2. krajiške brigade održao je sastanak na kojemu je napravljen slijedeći plan napada.⁴²

³⁹ AVII, k. 15, reg. br. 26/1-39.

⁴⁰ AVII, k. 15, reg. br. 28/1-32.

⁴¹ AVII, k. 406, reg. br. 4/1.

⁴² AVII, IRP, 3/195.

Prva krajiška brigada dobila je zadatak da se sa dva bataljona ubaci u grad preko Vidorije, s tim da jedan bataljon nastavi likvidaciju neprijatelja u gradu, a drugi, da se ubaci za leđa Nijemcima na prištiu u Jablanici i pristupi njihovoj likvidaciji. Ostali bataljoni dobili su zadatak da čeonom vatrom po neprijatelju na Jablanici, vežu njegove snage sa te strane.

Druga krajiška brigada napada neprijatelja desno od Jablanice do rijeke Sane i klinom se probija u grad. Početak napada u 20 sati, 28. novembra 1942.

Međutim, i njemački komandant ojačava odbranu Bosanskog Novog, očekujući novi napad na grad. Još noću u 1 čas 28. novembra naređuje prepolovljenim snagama 3. gorskog zdruha na mostobranu Blagaj da se povuku u Bosanski Novi, i da ojačaju odbranu neposredno u gradu. Tim naređenjem nastojao je i da sačuva izolovane i demoralisane snage 3. zdruha da ne budu razbijene i zarobljene od partizana.

Neprijatelj iz Blagaja organizovao je proboj, obrazujući ovakav borbeni poredak: za osiguranje proboja određen je opkoparski vod sa izbjeglim žandarmima iz postaje (stanice). Treća bojna zdruha na kosi Utisnovac dobila je zadatak da se probije lijevom obalom Sane prema Drljačama (kota 251) i dalje do uporišta Jablanica u gradu. Za njom će se kretati 1. bojna. Prva gorska bitnica potpomaže proboj 1. i 3. bojne sa ceste. Povozi (komora) kreću lijevom i desnom obalom Sane.⁴³

Drugi i 3. bataljon 6. krajiške brigade i 1. bataljon 5. brigade pratili su aktivnost na položajima 3. gorskog zdruha, te, čim je izvršio pokret ka Bosanskom Novom, napali su ga svom snagom i to 2. i 3. bataljon 5. brigade i 2. i 3. bataljon 6. brigade s lijeve, a 1. bataljon 5. brigade sa desne strane Sane. Napad je izvršen sa svih strana, od Stražbenice, Vješala, Japre i terena Karana.

Treći gorski zdruh pretrpio je do tada najveće gubitke. O tome je stožer 3. gorskog zdruha napisao generalu Štalu slijedeće:⁴⁴

... »Neprijatelj jačine 1.000 pušaka, sa mnogo automatskog oružja, 4 bacača, i haubička bitnica, potpuno je razbio zdruh. Preko 50% mrtvih i ranjenih od bacača i granata. Pod ovakvim okolnostima zdruh je stigao oko 15 časova u Bosanski Novi gdje su ostaci zdruha ponovo upali u žestoku neprijateljsku vatru bacača i haubice te ponovo pretpjeli velike gubitke. Tom prilikom u Bosanskom Novom su u toku dana 28. novembra poginuli potpukovnik Lankaš Josip od minobacača, poručnik Fridl - zapovjednik opkoparskog sata, 4 oficira ranjeno kao i 37 domobrana.

U toku proboja nestalo 480 domobrana i oficira.

Palo je u ruke neprijatelju: 2 topa 75 mm, 7 teških mitraljeza, 24 puškomitraljeza, 80 konja...«

Pošto je uvidio da je 3. gorski zdruh potpuno uništen, njemački komandant primoran je da angažuje nove njemačke snage za odbranu Bosanskog Novog. Zato naređuje da se najhitnije iz Slavonije, preko Kostajnice, uputi u Bosanski Novi 3. bataljon njemačkog 741. puka 714. divizije.^{45*}

⁴³ AVII, k. 59, reg. br. 1/6-1.

⁴⁴ Deto.

⁴⁵ AVII, k. 16, reg. br. 1/1-16.

Istog dana kod Dvora na Uni i sela Zamlače, snage 2. gorskog zdruga odbile su napade 1. hrvatskog korpusa, a zatim su Ajnzac (Einsatz) grupa i 2. bojna 2. gorskog zdruga pojačale odbranu Bosanskog Novog.⁴⁶

Dvadesetosmog novembra 1942. u 17 sati, bila su u Bosanskom Novom ove neprijateljeve jedinice: 2. bojna 2. gorskog zdruga, 12. pješačka pukovnija bez jedne bojne, jedna bojna 11. pješačke pukovnije, 12. ustaška bojna — ukupno 3.500 ustaša i domobrana. Tom broju treba dodati i oko 300 žandarma i 200 ustaških legionara, što čini svega oko 4.000 ustaša, domobrana, legionara i žandarma.

Od njemačkih snaga bili su tu: 1. bataljon njemačkog 721. puka, 3. bataljon njemačkog 741. puka, *Ajnzac grupa* za obezbjeđenje željeznica jačine bataljona i četa folksdojčera Maj — ukupno oko 2.500 Nijemaca sa 17 tenkova i 12 topova i haubica.

Svega 6.500 neprijateljevih vojnika.

Štab 1. brigade pripremio je jedinice i krenuo u napad, ali njeni bataljoni nisu uspjeli prodrijeti u grad, jer ih je neprijatelj dočekao jakim snagama i odbio.

Druga krajiška brigada je uspjela između Muslimanskog groblja i rijeke Sane prodrijeti u grad oko 20 sati i voditi borbu u gradu do pred zoru. Za to vrijeme Štab 4. divizije naredio je Štabu 1. krajiške brigade da prebaci dio snaga na pravac 2. brigade i tako pojača napad. Štab 1. brigade naredio je 2. bataljonu da se što prije prikupi i krene prema Sani, ali je već za to bilo kasno. Neprijatelj je jakim snagama uspio da povрати izgubljene položaje u gradu, dovlačenjem do pred zoru 29. novembra novih oko 4.000 vojnika 4. gorskog zdruga. Tako se u Bosanskom Novom ujutru 29. novembra našlo oko 10.500 Nijemaca, ustaša, domobrana, žandarma i legionara. Poslije toga, jedinice 1. krajiške brigade i 2. bataljona 6. krajiške brigade blokirale su Bosanski Novi, držeći položaje u neposrednoj okolini grada.

General Štal je odbranio Bosanski Novi, kao i rudnik Ljubiju, dovlačeći neprekidno svježe rezerve. Znajući da je postigao veliku nadmoć u snagama, on je u 11 sati 29. novembra, naredio napad na jedinice 1. krajiške brigade i 2. bataljona 6. krajiške brigade. Tri bataljona Nijemaca, ustaša i domobrana, napali su u tri pravca s tri kolone — dolinom Une, prema Veljkića Brdu i dolinom Sane. Napad su podržavali tenkovi, baterija haubica, vod brdskih topova i mnoštvo minobacača. Najžešća borba vođena je na Veljkića Brdu, gdje su jedinice 1. krajiške brigade potpuno razbile bojnu ustaša. Neprijatelj se tada povlači, odnoseći sa sobom preko 100 poginulih i mnogo više ranjenih.⁴⁷ Borba se završila u 16.30 sati. Time su borbe za Bosanski Novi završene.

⁴⁶ AVII, k. 15, reg. br. 29/1-17.

⁴⁷ AVII, k. 406, reg. br. 17/2.

Bez obzira što Bosanski Novi nije bio oslobođen, postignut je ogroman uspjeh:⁴⁸ 1.500 neprijateljevih vojnika je ubijeno i ranjeno, 850 zarobljeno, a među njima i 13 oficira. Zaplijenjeni su: 4 haubice, 2 brdska topa 75 mm, 850 pušaka, veliki broj minobacača, teških mitraljeza i puškomitraljeza.

Od zaplijenjenog oružja poslato je 300 pušaka, 10 puškomitraljeza i 10 teških mitraljeza sa 40.000 metaka, Štabu 4. operativne zone Hrvatske.

Poslije završetka borbi za Bosanski Novi, njemačka Vrhovna komanda oružane sile — Odjeljenje za privredu, stalno je intervenisalo pitajući šta je sa rudom željeza iz rudnika Ljubije. Komandant njemačkih trupa u NDH, general Liters, optužio je za neuspjeh komandanta njemačke 714. divizije generala Stala. Zbog toga je, po naređenju njemačke Vrhovne komande oružane sile general Štal smijenjen sa dužnosti komandanta njemačke 714. divizije.

O uspješnim borbama 4. i 5. krajiške divizije u dolinama Sane i Une, a posebno o borbama na terenu Bosanskog Novog, Vrhovni štab redovno je obavještavao radio-depešama sve jedinice na teritoriji *Bihačke republike*.

Stab 2. proleterske divizije odajući puno priznanje krajiškim brigadama, napisao je 4. decembra čestitku 4. i 5. krajiškoj diviziji i dostavio je tim jedinicama preko Vrhovnog štaba. Depeša je glasila:⁴⁹

»U ime boraca, komandira, komandanata i političkih komesara šaljem o vama, herojskim borcima sa Kozare, Bihaća, Jajca itd. naše plamene proleterske pozdrave.

Borci, komandiri i politički komesari naše divizije ponosni su na heroje krajiških brigada, koji čine čuda od junaštva u Bosanskom Novom. Mi ćemo vam uskoro pomoći i dati sve od sebe da uništimo isto tako veliki broj fašističkih okupatorskih vojnika i njihovih slugu.

Živjeli hrabri i prodorni borci Bosanskog korpusa!

Živjelo jedinstvo svih naroda Jugoslavije!

Smrt okupatorima i njihovim slugama!

Čistimo naša sela i gradove naše svete zemlje!

Živio naš hrabri drug Tito!

Živjela Crvena armija!

U ime boraca, komandira i političkih komesara II proleterske divizije

Politički komesar

Mtar Bakić, s. r.

Komandant

Peko Dapčević, s. r.«

Poslije završetka borbi za Bosanski Novi, brojno stanje 4. krajiške divizije 1. decembra 1942. bilo je:⁵⁰

⁴⁸ AVII, k. 406, reg. br. 9/2-1.

⁴⁹ AVII, k. 406, reg. br. 1/8.

⁵⁰ AVII, k. 766, reg. br. 4/1.

Naziv jedinice	ljudi	puškaka	puškomitra- ljeza	teških mitraljeza	minobacača	t. r.	
2. krajiška NOU brigada	1.134	760	63	7	7	1	108
5. krajiška NOU brigada	1.307	1.151	78	7	7	1	121
6. krajiška NOU brigada	1.648	1.157	59	11	7	1	96
Svega:	4.089	3.068	200	25	21	3	325

NAPAD NA NEPRIJATELJA U SANSKOM MOSTU

Položaj Sanskog Mosta, poslije razbijanja linije *Jugozapad* i šireg rejona Bosanskog Novog, bio je izuzetno značajan za komandu njemačke 714. divizije. Ako bi partizani zauzeli Sanski Most, po njemačkim procjenama to bi ozbiljno ugrozilo i onako tešku situaciju rudnika Ljubije, a, istovremeno, i Prijedora i pruge Banjaluka — Prijedor.

Zbog toga i za vrijeme najvećih borbi u rejon Bosanskog Novog nije upućen iz Sanskog Mosta nijedan vojnik u pomoć snagama u Bosanskom Novom, iako su te snage bile brojno respektivne.

U to vrijeme u Sanskom Mostu nalazile su se ove neprijateljeve jedinice: 2. 3. i 5. bojna 10. pješačke pukovnije, 1. jurišna bojna; domobranska Dobrovoljačka bojna *Banjaluka*, 12. četa njemačkog 721. puka i oko 1.000 ustaških milicionera i legionara, rodnom iz šireg rejona Sanskog Mosta.⁵¹ Svega u Sanskom Mostu bilo je oko 4.500 ustaša, domobrana, ustaških milicionera i Nijemaca.

Glavne snage neprijatelja bile su raspoređene na spoljnoj liniji odbrane Sanskog Mosta, i to: zapadno od rijeke Sane: na Brajića Tavanu, Djedovači, Umcima, Donjem Kamengradu i Mikanovu Brdu, i istočno od rijeke Sane: na Čapljini, Kruharima, Sasini i Trnovi.

Unutar tog sistema, nalazila su se još uporišta u Krkojvcima, Pobrežju, Demiševcima, Tomini i Skrljevitog.

Štab 1. bosanskog korpusa je odmah poslije završetka borbi u Bosanskom Novom, počeo s pripremama za napad na Sanski Most. Izviđanjem je utvrđeno da je neprijatelj rasporedio vrlo jake snage na spoljnoj liniji odbrane grada.

Procjenjujući da su neprijateljeve ukupne snage oko 2.500 vojnika, Štab 1. bosanskog korpusa donio je slijedeću odluku:

— 5. krajiška divizija napada neprijatelja s istočne strane, prodire u Sanski Most uz istovremeno likvidiranje svih uporišta na spoljnoj liniji odbrane, i

— 4. krajiška divizija napada Sanski Most sa zapada i poslije likvidacije uporišta na spoljnoj liniji odbrane, prodire u grad. Di-

⁵¹ AVII, k. 113, reg. br. 54/1.

jelom snaga blokira neprijateljeve snage u Bosanskom Novom i u rudniku Ljubija.

Shodno takvoj odluci Štab 1. bosanskog korpusa je 6. decembra 1942. izdao zapovijest za napad. U uvodnoj napomeni zapovijesti između ostalog, stoji:^{3a}

... »Ova akcija predstavlja nastavak gonjenja razbijenih neprijateljskih snaga na cijeloj prostoriji Bihać — Slunj.

Ova akcija je od izuzetnog vojničkog i političkog značaja. Ona je u planu naše uspješne ofanzive na svim stranama, kako na sektoru Bosanske Krajine, tako i na sektorima Kninske Krajine, Hrvatske, Dalmacije i centralne Bosne.

Ova akcija predstavlja najveću pomoć i sadejstvo svim proleterskim divizijama, koje djeluju oko Livna, Travnika, Donjeg Vakufa, Kotor-Varoši. . .

Ovaj zadatak postavlja pred nas Vrhovni štab i Vrhovni komandant, drug Tito. . .«

Nakon uvodne napomene u zapovijesti su navedeni podaci o neprijatelju, otporne tačke neprijatelja (Sanski Most, Đedovača, Brajića Tavan, Čeplje, Tčina, Sasina, Škrljevitica, Melina, Pervan, Bronzani Majdan, Domišovci, Trnova i Pobrežje), zadaci naših jedinica i način sadejstva.

Podaci o snazi neprijatelja ponovno nisu odgovarali stvarnom stanju. Stvarni podaci kretali su se oko 4.500 neprijateljevih vojnika, bez četnika.

U napad na Sanski Most krenule su s istoka 1. krajiška brigada s jednim bataljonom 4. krajiške brigade, a sa zapada 3 bataljona 6. brigade i 2 bataljona 2. krajiške brigade. Treći bataljon te brigade dobio je zadatak da se probije u selo Dževar i zatvori pravac prema Prijedoru i Ljubiji.

Ukupno je na Sanski Most napadalo oko 2.000 boraca 4. krajiške divizije i 1.500 boraca 5. krajiške divizije, svega oko 3.500 boraca, ili 1,4 : 1 u korist neprijatelja.

Peta krajiška brigada 4. divizije dobila je zadatak da za vrijeme napada na Sanski Most blokira neprijatelja u Bosanskom Novom i da na njega vrši demonstrativne napade glavnim snagama, a manjim dijelom da blokira i rudnik Ljubiju sa zapadne strane.

Štab 4. divizije, u svojoj zapovijesti konkretizovao je zadatke svakoj svojoj brigadi na ovaj način.⁵⁸

... »a) 5. krajiška NOU brigada da blokira Bosanski Novi sa južne i istočne strane od rijeke Une do Blagaja. Prekida komunikaciju Prijedor — Bosanski Novi. Demonstrativno napada Bosanski Novi, za vrijeme napada snaga 1. bosanskog NOU korpusa na Sanski Most.

b.) 5. krajiška NOU brigada manjim dijelom snaga blokira rudnik Ljubiju sa zapadne strane. Za vrijeme napada na Sanski Most, snage 5. brigade demonstrativno napadaju na rudnik Ljubiju.

i c.) 2. krajiška NOU brigada jednim bataljonom za vrijeme napada na Sanski Most presjeca komunikaciju Sanski Most — Stari Majdan i Sanski Most — Prijedor. Ostala dva bataljona 2. krajiške NOU brigade razbijaju neprijatelja na Mikanovom Brdu i Umcima, a zatim i u drugoj liniji na Pobrežju i Demišovcima i, odmah zatim, najhitnije prodiru u grad Sanski Most.

⁵² AVII, IRP, Sarajevo, 3/219.

⁵¹ AVII, IRP, Sarajevo, 3/219.

d.) 6. krajiška NOU brigada preko Brajića Tavana, Đedovače i Krkojevaca prodire u grad.

U napadu sve jedinice podržava 1. artiljerijski divizion. Tuče ciljeve sa najpogodnijih položaja u Sanskom Mostu i okolnim uporištima neprijatelja. Artiljerijska priprema traje jedan čas.

Početak napada 10. decembra 1942. godine u 23 časa . . .»

Napad je počeo prema utvrđenom planu. Za 1 sat, 1. bataljon 6. brigade probio se na Brajića Tavan i do 1 sat 11. decembra zauzeo to neprijateljevo uporište. Potom je produžio na uporište na Djedovači, koje je s ostalim snagama Brigade razbio, također, za 1 sat. Zatim su 1. i 2. bataljon produžili na Krkojevce, koji su, također, brzo zauzeti. Međutim, na Mikanovom Brdu i Umcima neprijatelj je pružio vrlo žilav otpor tako da se svaki rov i svaki bunker morao posebno osvajati. Prvi i 2. bataljon 2. krajiške brigade vodili su 10. decembra borbu bez vidnijeg uspjeha. Tada im je, po naređenju Štaba Divizije, pristigao u pomoć 2. i 4. bataljfm 6. brigade, te su zajednički do 3 sata ujutru zauzeli uporišta na Mikanovom Brdu i Umcima.⁵⁴

Potom jedinice 6. brigade prodiru na periferiju Sanskog Mosta, vodeći sve žešću borbu, a 1. i 2. bataljon 2. brigade razbijaju neprijatelja u Pobrežju i Demišovcima, koji bježi u Sanski Most. Na leđima bježećeg neprijatelja, do prvih kuća u gradu, stižu i jedinice 2. krajiške brigade.

Za to vrijeme 3. bataljon 2. krajiške brigade je izvršio prodor između Sanske Suhače i Dževara i, na raskršće cesta prema Ljubiji i Prijedoru, postavio mine i zasjedu na cesti.

Istovremeno su jedinice 1. krajiške brigade 5. divizije podržane jednim bataljonom 4. brigade, munjevitim naletom zauzele željeznički most, uporište neprijatelja oko crkve kod Kurbegovića kuća, zatim likvidirale sve bunkere kod bolnice, zauzele žandarmerijsku stanicu, kuću Teje Prače i izbile blizu mosta u gradu na rijeci Sani. Neprijatelj se očajnički branio još samo iz 3 kuće.

U tom kritičnom času po neprijatelja, stigla mu je pomoć preko Debeljaka. Bile su to dvije satnije domobrana iz Omarske i Banjaluke, upućene od zamjenika komandanta njemačke 714. divizije sa zadatkom da, s ostalim snagama, zadrže Sanski Most dok ne stignu glavne snage u pomoć. Te dvije satnije prošle su preko Debeljaka bez borbe, jer taj pravac nije bio obezbjedjen, ušle u grad i udarile bočno na jedinice 1. krajiške brigade. Iznenadene bočnim udarom, jedinice 1. brigade bile su privremeno zaustavljene. I dok se 5. krajiška divizija pripremala da konačno uništi neprijatelja u istočnom dijelu grada, nove neprijateljeve snage ubrzano su pristizale iz Bosanskog Novog i Prijedora u Sanski Most. Već oko 8 sati 11. decembra stigla je prethodnica sa 14 kamiona i oko 450 Nijemaca i 4 tenka ispred kamiona, od kojih je jedan bio uništen minom. Ostali neprijateljevi tenkovi i jedinice ušli su u Sanski Most i to:⁵⁵ 3. bataljon

⁵⁴ AVII, k. 766, reg. br. 6/1.

⁵⁵ AVII, NAV-N-T-315, Roll 2258/1338-9.

njemačkog 741. puka, 2. i 3. četa 1. bataljona njemačkog 721. puka, 7. četa njemačkog 721. puka, 1. baterija 661. artiljerijskog diviziona, 1. i 2. bojne 2. gorskog zdruga.

U to vrijeme jedinice 5. krajiške divizije bile su kod Sokolskog doma i osnovne škole u istočnom dijelu grada, a jedinice 2. i 6. brigade 4. divizije u zapadnom dijelu grada.

Ukupno u Sanskom Mostu 11. decembra bilo je oko 8.200 Nijemaca, ustaša i domobrana. Pred tako velikim snagama povukle su se jedinice 2. i 6. krajiške brigade, a u podne su se povukle i jedinice 5. krajiške divizije.

Borbe oko Sanskog Mosta nastavljene su do 14. decembra.

U tim borbama jedinice 4. krajiške divizije uništile su i zaplijenile slijedeći ratni materijal:⁵⁶ 3 protivtenkovska topa, 4 minobacača, 4 teška mitraljeza, te veći broj pušaka, municije i druge ratne opreme. Uništena su 4 mosta, među kojima i onaj na Žegaru, na pruzi Ljubija — Prijedor. Iskidana je pruga Ljubija — Ljeskare. Na grad je ispaljeno 500 granata, čime su neprijatelju naneseni veliki gubici. Uništena su 2 tenka.

U napadima 2. i 3. bataljona 5. brigade na Novskoj planini, ubijeno je 160 Nijemaca. Vođene su borbe na Staroj Rijeci, Kozini, Ljubiji. Popaljene su sve zgrade u kojima je neprijatelj stanovao u selima Demišovci, Pobrežje, Stari Majdan, Stara Rijeka, Briševo i Čarakovo.

Štab 1. bosanskog korpusa obavijestio je 15. decembra Vrhovni štab da je u borbama za Sanski Most neprijatelj pretrpio velike gubitke.⁵⁷ I jedinice 1. bosanskog korpusa su u toj bici imale osjetne vlastite gubitke u poginulim i ranjenim.

Gubici 4. krajiške divizije popunjavani su tokom borbi, jer je oružja i ratne opreme, bilo mnogo više nego što su bile stvarne potrebe. Brojno stanje 4. krajiške divizije 15. decembra 1942. bilo je slijedeće:⁵⁸ 2. krajiška brigada 1.357 boraca, 5. krajiška brigada 1.588, 6. krajiška brigada 1.668, Štab 4. divizije sa zaštitnicom 55 i Vod za vezu 4. divizije 36 boraca. Ukupno 4.705 boraca i starješina.

Naoružanje u 4. diviziji: brdskih topova 1, protivtenkovskih topova 5, minobacača 16, teških mitraljeza 22, puškomitraljeza 202, pušaka 3.307, revolvera 350 i ručnih bombi 2.000.

Poslije završetka borbi za Bosanski Novi i Sanski Most, štab 4. divizije rasporedio je 15. decembra brigade u dolini Sane i Une sa ovim zadacima:⁵⁹

— 6. krajiška brigada dobila je zadatak da blokira neprijatelja u Sanskom Mostu sa zapadne strane, i da mu ne dozvoli prodor na slobodnu teritoriju Podgrmeča i u pravcu Prijedora. Njeni položaji bili su na liniji: Demišovci — Brdari — Koprivna. Sadejstvuje 2. krajiškoj brigadi u zatvaranju pravca iz Ljubije i Prijedora;

— 2. krajiška brigada blokira Ljubiju i Kozin od Agićeva Majdana i kote 439, preko Koprivne do Oštre Luke, zatvarajući pravce

⁵⁰ AVII, k. 406, reg. br. 33/1-1.

⁵⁷ AVII, k. 406, reg. br. 30/1.

⁵⁸ AVII, k. 406, reg. br. 23/1-2/1.

⁵⁹ AVII, k. 406, reg. br. 33/1-1.

od Ljubije i Prijedora. Sadejstvuje desno 6. brigadi, a lijevo 5. krajiškoj brigadi, i

— 5. brigada dobila je zadatak da blokira Bosanski Novi od Une do Sane, odnosno od Rudica preko Novske planine do Blagaja. Održava vezu sa 1. bataljonom na Karanu, a jednim bataljonom blokira Ljubiju od Tromeđe do Milojica, sadejstvujući desno sa 2. krajiškom brigadom.

Sa tih položaja i sektora brigade 4. krajiške divizije nastavile su borbu sa neprijateljem do kraja 1942.

Već 16. decembra 3. bataljon 2. krajiške brigade, dočekaio je 800 Nijemaca i ustaša kod Žegara na pruzi Ljubija — Prijedor. Neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke. I 3. bataljon imao je 7 poginulih i 7 ranjenih boraca.⁶⁰

Protivkolsko odjeljenje 2. brigade otvorilo je vatru na neprijateljev voz koji se kretao iz Sanskog Mosta za Prijedor. Voz je onespособljen uz velike gubitke neprijatelja u poginulim i ranjenim.⁶¹

Istovremeno, voz od 23 vagona sa dvije lokomotive iz Prijedora za Sanski Most, bio je prepolovljen na dva dijela minobacačkom vatrom boraca 2. krajiške brigade.⁶²

Noću 26/27. decembra 1942. jedinice 5. brigade napale su neprijateljevo uporište u Blagaju, Martin brdu i Dragotinji. Napad je uspjeo na Dragotinji. Zarobljeno je 19 domobrana. Druge noći (27/28. decembra), ponovljen je napad na Blagaj. Akcija je uspjela. Zarobljeno je 129 domobrana sa 3 teška mitraljeza, 7 puškomitraljeza i 100 pušaka. Porušeno 5.000 metara pruge.⁶³

Snažnim dejstvom 1. krajiške brigade 5. divizije sa istočne strane, i 2. krajiške brigade 4. divizije sa zapadne strane, na prugu Sanski Most — Prijedor, dovele su neprijatelja u vrlo tešku i, donekle, demorališuću situaciju.

S jedne strane komanda njemačkog 721. puka 714. divizije morala je svakih nekoliko dana upućivati 1—2 voza iz Prijedora za Sanski Most sa hranom, municijom i ostalim ratnim materijalom, kao i odjeljenja vojske za popunu jedinica. Sa druge, pak, strane, iz Sanskog Mosta isti voz je morao da prebacuje za Prijedor ranjenike, bolesne vojnike i oficire, ambalažu, oštećeno oružje i drugi materijal.

Svi vozovi bili su pod vatrenom kontrolom 1. i 2. brigade, pa su zato, radi osiguranja, isturena jača obezbjeđenja, koja su od partizanske vatre trpjela velike gubitke. To je stvorilo demorališuće stanje kod domobranske vojske zbog čega je 30. decembra 1942. došlo do otvorene pobune u 12. satniji 3. bojne 10. pješačke pukovnije.

Istraga je vođena samo jedan dan, 31. decembra, i već 1. januara 1943. oficir za vezu izvještava Glavni stožer domobranstva.⁶⁴

... »8 domobrana 12. sata 10.p.p. radi pobune u Prijedoru streljano. Streljanje daljnih 2 vođa pobune izostalo, jer još nisu dovedeni...«

⁶⁰ AVII, k. 766, reg. br. 7/1.

⁶¹ AVII, Deto.

⁶² AVII, Deto.

⁶³ AVII, CK SKJ, reg. br. 3022.

⁶⁴ AVII, k. 17 reg. br. 2/1-10 i k. 17, reg. br. 4/1-10.

Tako je krajem 1942. završena ofanzivna operacija 4. krajiške divizije.

Neprijatelj je uspio da odbrani rudnik Ljubiju, Sanski Most i Bosanski Novi.

Međutim, neprijatelj je u tim borbama pretrpio velike gubitke. To je i bio cilj ove ofanzivne operacije da se neprijatelju nanese što veći gubici i oslabe njegove jedinice, a zaplijenom oružja i ratne opreme, ojačaju jedinice NOV i POJ. Obadva ova cilja 4. krajiška divizija ostvarila je, što pokazuju sljedeći podaci:⁶⁵

A. *Neprijateljevi gubici*: ubijeno Nijemaca, ustaša, domobrana, žandarima, četnika 1.825, 1.150 ranjeno i 2.027 zarobljeno. Svega izbačeno iz stroja 5.002 neprijateljeva vojnika.

B. *Gubici 4. krajiške divizije*: poginulo 109 boraca i rukovodilaca, a ranjeno 297. Svega gubitaka u Diviziji 406 boraca i starješina.

C. *Ratni plijen*: 1.550 pušaka, 61 puškomitraljez, 24 teška mitraljeza, 9 minobacača, 6 topova, 4 haubice, 80 konja, 900.000 puščane municije, 720 granata za topove, haubice i mina za minobacače.

D. *Uništeno*: vozova 2 kompozicije, 2 tenka, iskidano 5 km pruge i spaljeno i minirano 1500 bunkera i rovova.

Štab 4. krajiške divizije obratio se u drugoj polovini decembra 1942. komandama vojnih područja Podgrmeča i Bihaća za popunu Divizije sa 400 novih boraca, koliko je 4. krajiška divizija imala gubitaka u borbama novembra i decembra. Vojnopozadinske vlasti opunile su tim brojem Diviziju.⁶⁶

Snažan zamah narodnooslobodilačke borbe u drugoj polovini 1942, oslobodjenje velikih područja u zapadnim krajevima Jugoslavije, stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, prerastanje narodnooslobodilačkih odbora iz privremenih u stalne organe vlasti, kao i potreba da se objedine svi ratni naponi naroda Jugoslavije u borbi za postizanje zajedničkog ratnog cilja i da se svijet obavijesti o pravom stanju u Jugoslaviji — neophodno su iziskivali stvaranje jednog političkog predstavničkog organa svih naroda Jugoslavije, koji će se baviti političkim pitanjima i rukovoditi radom narodnooslobodilačkih odbora (NOO). Zbog toga su se 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću sastala 54 predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije (25 predstavnika Slovenije i Makedonije zbog udaljenosti i kasnog prijema poziva nisu mogli stići) i donijeli rezoluciju o osnivanju *Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije*, kao političkog organa narodnooslobodilačke borbe jugoslovenskih naroda.

Zadatak Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a) bio je: jačanje jedinstva naroda radi izvojevanja slobode i ravnopravnosti; jačanje jedinstva fronta i pozadine; organizacija

⁶⁵ AVII, k. 406, reg. br. 30/1, 912-1, 411, 1012; Zbornik, tora IV, str. 8, dok. br. 23; IRP Sarajevo, 21137, 31195, 31324, »Oslobodilački rat«, knj. I, str. 290 i 354, izdanje VII, Beograd 1963.

⁶⁶ AVII, k. 406, reg. br. 9/2-1.

pozadine; staranje o snabdjevanju NOVJ i dalji rad na jačanju narodnooslobodilačkih odbora i svih antifašističkih organizacija.

Prije Prvog zasjedanja AVNOJ-a i poslije zasjedanja uslijedio je niz važnih političkih događaja među kojima: Prvi kongres ljekara partizana u Bosanskom Petrovcu, 25. 26. i 27. septembra; Prva konferencija Antifašističkog fronta žena 7. i 8. decembra u Bosanskom Petrovcu; Prvi kongres Antifašističke omladine Jugoslavije 27. 28. i 29. decembra u Bihaću i Konferencija 30 seoskih narodnooslobodilačkih odbora i 12 komandi vojnih područja održana u Bihaću 15. januara 1943.

*

U novembru i decembru 1942. na oslobođenom području Cazina razvijao se vrlo živ i intenzivan politički rad.

Na tom području, pretežno naseljenim muslimanskim živiljem, aktivno su politički radili najviši politički i vđfni rukovodioci NOV i POJ. Poseban doprinos tome davale su najistaknutije političke ličnosti cazinskog kraja, na čelu sa uglednim predstavnikom naroda i potpredsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a, Nurijom Pozdercom.

Narodu je na seoskim konferencijama, skupovima i zborovima ukazivano na ciljeve narodnooslobodilačke borbe, na značaj bratstva i jedinstva, nacionalnog oslobođenja u borbi protiv okupatora i njegovih slugu ustaša i socijalnog oslobođenja.

Narod Cazinske krajine uvjerio se na djelu u sve to što mu je govoreno.

Dvadesetosmog decembra 1942. donijeta je odluka da se formira udarna brigada. U naredbi Štaba 1. bosanskog korpusa od 28. decembra 1942. stoji:⁶⁷

... »Po ukazanoj potrebi i u vezi dobijene saglasnosti od Vrhovnog štaba NOV i POJ, štab korpusa je donio sljedeću odluku:

1. — Da se na teritoriji Bihać — Bosanska Krupa — Cazin — Bužim — Kladuša formira nova brigada koja će nositi naziv:

»8. KRAJIŠKA NOU BRIGADA«

Formiranju ove brigade pristupiti odmah. U sastav 8. krajiške NOU brigade ući će cio 3. bataljon 6. krajiške NOU brigade i služiče kao jezgro za formiranje nove brigade.

8. krajiška NOU brigada popuniće se ljudstvom sa gore označene teritorije. Narod na označenoj teritoriji treba pripremiti na zborovima za osnivanje brigade tj. za ulazak boraca u brigadu, ali se mogu koristiti i pozivnice tj. mogu se pozivati borci u brigadu...«

U Štabu 8. krajiške brigade postavljeni su za: komandanta Hamdija Omanović, političkog komesara Avdo Čuk, zamjenika komandanta Uroš Kukolj, zamjenika političkog komesara Trivo Bogunović i za omladinskog rukovodioca poslije prvog omladinskog rukovodioca Hamdije Pozderca, Boško Kecman.

Pošto je Trivo Bogunović tih dana poginuo, nešto kasnije je za zamjenika političkog komesara Brigade postavljen Blažo Đuričić.

Novoosnovana 8. krajiška brigada po naredbi Štaba 1. bosanskog korpusa ušla je u sastav 4. krajiške divizije. Tako je 4. krajiška divizija krajem 1942. imala u svom sastavu 4 brigade.

⁶⁷ AVII, k. 406, reg. br. 24/1.

Partijsko povjereništvo Pokrajinskog komiteta KP Bosne i Hercegovine za Bosansku krajinu formirano u februaru 1942, s obzirom na razvoj NOP-a u Bosanskoj krajini, nije moglo potpuno odgovoriti kao partijsko rukovodeće tijelo naraslim obavezama, koje su se svakim danom sve više nametale. To je uočio i Centralni komitet KPJ dolaskom na teritoriju Bosanske krajine, pa je u vezi s tim, na sastanku 8. avgusta 1942. sa sekretarom Pokrajinskog povjereništva KPJ za Bosansku krajinu, Đurom Pucarom Starim i članom Povjereništva Osmanom Karabegovićem, odlučio da se ponovno formira Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu.

U ljeto 1942. sve jedinice brigada i NOP odreda Bosanske krajine bile su u velikoj ofanzivi za oslobodenje što veće teritorije. Istovremeno, partijski komiteti, počev od okružnih do opštinskih bili su angažovani da na oslobođenoj, poluoslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, formiraju nove i učvršćuju postojeće organe narodne vlasti. Drugi, isto tako, važan zadatak bio je razobličavanje u narodnim masama politike okupatora ustaša i četnika, te upoznavanje širokih narodnih masa sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe. U takvoj situaciji nije bilo uputno sazivati partijsku konferenciju i povlačiti partijske kadrove na nju radi izbora Oblasnog komiteta. Zbog toga su se sekretar i član Partijskog povjereništva Đuro Pucar Stari i Osman Karabegović obratili Centralnom komitetu KPJ s prijedlogom u kojem su, između ostalog, naveli.⁶⁸

... »Zeleli bismo da nas konkretnije obavjestite i uputite na način organizovanja Oblasnog komiteta za Krajinu, o kojem je bilo riječi zadnji puta na našem sastanku, osobito na koji način treba provesti izbore, s obzirom na postojanje okružnih komiteta i partijskih organizacija pri tim komitetima, ili da ostane ovo povjereništvo (sekretarijat), kako je to ovamo drugarica Lepa prenijela. Mi mislimo, da bi bilo nezgodno sazivati sada partijsku konferenciju radi izbora oblasnog partijskog komiteta, s obzirom na postojeće prilike, zauzetost drugova oko vojnih operacija ...

Mišljenja smo da bi pitanje organizacije Oblasnog komiteta za Bosansku Krajinu moglo se riješiti *tako da Vi imenujete taj komitet* (podvukao autor) s obzirom da mi nemamo sada veze sa Pokrajinskim komitetom za BiH.

Molimo Vas, da nas o ovome svemu detaljno obavijestite. Prepis ovog pisma upućujemo i Pokrajinskom komitetu. Uz drugarski pozdrav sa »Smrt fašizmu — Sloboda narodu!« Na terenu 21. avgusta 1942. g. Đuro s. r., Osman s. r.«.

Centralni komitet KPJ se složio s tim mišljenjem i zatražio konkretne prijedloge. Na osnovu dostavljenog prijedloga imenovan je ponovno Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, krajem avgusta 1942. u sastavu: Đuro Pucar Stari, politički sekretar, Osman Karabegović, politički komesar Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu, Veljo Stojnić, politički komesar 1. krajiškog odreda, Ilija Došen i Mile Perković (član PK SKOJ-a).

Oblasni komitet je djelovao do kraja novembra 1942, kada je u Bihacu, na partijskoj konferenciji KPJ za Bosansku krajinu, iza-

⁶⁸ AVII, mikrofilm IRP Sarajevo, 2/104.

bran novi Oblasni komitet za Bosansku krajinu u sastavu: Duro Pucar Stari, politički sekretar Rudi Kolak, organizacioni sekretar, Veljo Stojnić, Rada Vranješević, Boško Siljegović, Stojan Bjelajac član, i, ujedno, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu, Osman Karabegović, politički komesar 1. bosanskog NOU korpusa, Ilija Došen, politički komesar 5. krajiške NOU divizije, Vaso Trikić, sekretar OK KPJ za Drvar, Sefket Maglajlić, sekretar OK KPJ za Podgrmeč i Hajro Kapetanović, sekretar OK KPJ za Bihać.

Februara 1942. sastav Okružnog komiteta KPJ za Podgrmeč bio je sljedeći:⁶⁹ Sefket Maglajlić, sekretar, članovi Rada Vranješević, Ale Terzić, Dušanka Kovačević i Hajro Kapetanović.

U toku 1942. Hajro Kapetanović je otišao na dužnost sekretara OK KPJ za Ključ — Mrkonjić-Grad, a u novembru za sekretara OK KPJ za Bihać; Dušanka Kovačević, za člana Oblasnog komiteta SKOJ-a i Rada Vranješević za člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu.

Poslije izmjene, sastav Okružnog komiteta KPJ za Podgrmeč, novembra 1942. bio je sljedeći:⁷⁰ Sefket Maglajlić, sekretar, članovi Ale Terzić, Trivo Bogunović, Stevo Stupar, Ahmet Šehović, Mićo Bundalo, Vojo Stanarević, Slobodan Marjanović, Dušan Mandić, sekretar OK SKOJ-a i Ljubica Mihić.

Krajem 1942. Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu imenovao je Sefketa Maglajlića za sekretara Okružnog partijskog povjereništva za srednju Bosnu i dao mu zadatak da ponovno formira partijsku organizaciju na tom terenu. Odlaskom Sefketa Maglajlića u srednju Bosnu, za sekretara Okružnog komiteta KPJ za Podgrmeč izabran je Slobodan Marjanović.

Nakon oslobođenja Bihaća u novembru 1942. formiran je OK KPJ za srezove Bihać i Cazin u ovom sastavu:⁷¹ Hajro Kapetanović, sekretar, članovi Rako Tanović, Savo Kesar, Hamdija Omanović i Hasko Ibrahimpašić.

Okružni komitet formirao je sreske komitete KPJ za Bihać i Cazin.

Ukupno na tom terenu u novembru 1942. bilo je 90 članova KPJ i 45 kandidata za prijem u KPJ.

ORGANI VOJNOPOZADINSKIH VLASTI

Jednovremeno sa razvojem i formiranjem u toku novembra i decembra 1942. partijskih rukovodstava i organizacija, na matičnoj teritoriji 4. krajiške divizije formirani su i organi vojnopozaadinskih vlasti i to:

Komanda Podgrmečkog vojnog područja formirana je oktobra 1942.⁷² Područje je obuhvatalo sektor bivšeg sreza Boisanske Krupe bez opštine Bužim, dio sreza Sanski Most na lijevoj obali Sane, dio sreza Bosanski Novi između lijeve obale Sane i desne obale Une.

⁶⁹ AVII, mikrofilm IRP, Sarajevo, 1/394.

⁷⁰ Fond Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, dokumenti 94 i 168 IRP, Sarajevo.

⁷¹ AVII, mikrofilm IRP, Sarajevo, 3/428.

⁷² AVII, k. 161, reg. br. 39/1.

Na teritoriji Komande područja bile su formirane ove *komande mjesta*: Komanda mjesta Bihać do 28. novembra 1942. kada je preformirana u Komandu područja Bihać,⁷³ Komanda mjesta Gornja Sanica (ova komanda mjesta je po naređenju privremenog Upravnog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ 28. decembra pripojena novoformiranom Ključko-mrkonjičkom vojnom području),⁷⁴ Komanda mjesta Bosanska Krupa, Komanda mjesta Budimlić Japra i Komanda mjesta Lušci Palanka.

Komandant područja bio je Mihajlo Skondrić, a zamjenik komandanta Milutin Velimir. Za zamjenika komandanta postavljen je 10. decembra 1942. Obrad Stišović.⁷⁵

Pri Komandi područja formiran je vod za vezu, a pri komandama mjesta partizanske straže.

Ukupno u Komandi područja bilo je 104 borca naoružano puškama i puškomitraljezima. Kasnije, sa narastanjem zadataka, broj boraca se povećava, jer je Komanda područja obezbjeđivala veliki broj bolnica, magacina i radionica Vrhovnog štaba, kao i Štaba 1. bosanskog korpusa razmještenih na području Podgrmeča.

Komanda Bihačkog vojnog područja formirana je naredbom Štaba 1. bosanskog korpusa 29. novembra 1942. za područje Bihać — Cazin sa sjedištem u Bihaću.⁷⁶ Za komandanta područja postavljen je Petar Komlenić, za zamjenika Kaja Popović i za pomoćnika komandanta Slavko Odić. Kasnije je za komandanta područja postavljen Slavko Odić i, na toj dužnosti ostao je do marta 1943.⁷⁷

Na području su formirane ove *komande mjesta*: u Lipi, Cazinu Bužimu, Velikoj Kladaši i Bihaću.

Na području je bio raspoređen 3. bataljon 6. krajiške brigade i to: 2 čete u Bihaću, jedna u Cazinu, a jedna u Bužimu. Te čete su patrolama obezbjeđivale red i mir na oslobođenom području Bihać — Cazin.

Komanda područja sa komandama mjesta organizovala je obavještajnu službu, tragajući za prikrivenim zločincima i zaostalim grupama neprijateljevih formacija. Radi obavještavanja, Komanda područja je organizovala i relejne stanice.

Istragu protiv narodnih neprijatelja vodile su komande mjesta. Istrage su vođene vrlo pažljivo i humano, i to je stvorilo povjerenje u narodu, u pravednost narodnih vlasti, tako da je narod na sektoru Bihaća, Cazina i Velike Kladaše dobrovoljno predao 463 puške i 4 puškomitraljeza.

SMOTRA 4. DIVIZIJE U JASENICAMA

Na želju Vrhovnog komandanta da se sretne i vidi sa borcima i rukovodiocima 4. krajiške divizije, Stab 1. bosanskog korpusa naredio je Stabu 4. divizije da 7. januara 1943. prikupi jedinice divizije na smotru u Jasenici.

⁷³ AVII, k. 1925, reg. br. 16/6.

⁷⁴ AVII, k. 1925, reg. br. 5/7.

⁷⁵ AVII, k. 106, reg. br. 3/7.

⁷⁶ AVII, k. 406, reg. br. 13/1.

⁷⁷ AVII, k. 6-A, reg. br. 11/2-4.

Štab 1. bosanskog korpusa je u vezi s tim obavjestio i Vrhovni štab, između ostalog, slijedeće:⁷⁸

... »Na dan 7. januara 1943. godine, održaće se u Srpskoj Jasenici smotra jedinica IV NOU divizije 1 bosanskog NOU korpusa i zbor vojske i naroda. Molimo da na ovu smotru i zbor dođe i drug Vrhovni komandant, kako smo to već telefonom javili. Drug Vrhovni komandant, trebao bi da dođe 7. januara oko 8 časova iz Bihaća preko Bosanske Krupe, Radića i Suvaje za Srpsku Jasenicu.

Smotra je zakazana za 11 časova ...«

Rano izjutra 7. januara 1943. cijela divizija već je bila na okupu, pripremajući se za svečanu smotru. Od ranih jutarnjih časova pristizao je na to mjesto i veliki broj ljudi, žena, omladine iz najudaljenijih sela Podgrmeča, željni, da mnogi od njih vide po prvi put svog Vrhovnog komandanta i svoju voljenu 4. diviziju. Ista želja postojala je i u svih boraca 4. divizije, koji će ga tada, također, prvi put vidjeti.

Josip Broz Tito stigao je na smotru u pratnji Ivana Ribara, predsjednika Izvršnog odbora AVNOJ-a, Vlade Zečevića, člana Izvršnog odbora AVNOJ-a i sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu Đure Pucara Starog. U Jasenici su ih sačekali komandant 1. bosanskog korpusa Košta Nađ i politički komesar korpusa Osman Karabegović, i poželjeli im dobrodošlicu.

U stroju 4. divizije nalazile su se 2, 5. i 6. krajiška brigada i 10 boraca i rukovodilaca iz novoformirane 8. krajiške brigade, na čelu sa komandantom brigade Hamdijom Omanovićem.

Raport Vrhovnom komandantu podnio je komandant 4. divizije, Josip Mažar Šoša. Obavijestio je druga Tita da u 4. diviziji ima 5.000 boraca i rukovodilaca, naoružanih sa 6 topova, 16 minobacača, 22 teška mitraljeza, 200 puškomitraljeza i 3.500 pušaka.

Potom je Vrhovni komandant u pratnji komandanta 4. divizije obišao postrojene jedinice i veoma zadovoljan, popeo se na binu, s koje je prethodno odao priznanje svim borcima i rukovodiocima za uspješne borbe, a zatim borcima i narodu održao govor:

... »Meni je neizmjerena čast i osjećam veliku radost što vas mogu pozdraviti u ime Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije. Odavno smo već zajedno, odavno mi je bila želja da vas vidim ovako na okupu kao danas. Mi smo došli u Bosansku krajinu sa braćom Srbima i Crnogorcima da se zajedno sa vama borimo i uništimo neprijatelja i oslobodimo narod u cijeloj Krajini.

Mogu reći da sam bio iznenađen, ali i ponosan što ste, vi dostojni sinovi vaših junačkih predaka, ostali na svojoj rodnoj grudi i borili se tako uporno za slobodu svog napaćenog naroda. Mrski neprijatelj je htio da istrijebi sve Srbe u Bosni i počeo je od Krajišnika. Vi ste se digli na ustanak, skoro goloruki osvajali ste u borbi oružje, koje i sada imate i na taj način vi ste spasili srpski narod u Bosanskoj Krajini od pokolja i zvjerstava neprijatelja. A šta bi bilo da niste uzeli puške u ruke? Tijela vaših sestara, majki i drugarica, vaše djece, punila bi jame i bosanske gudure.

Ali stvar nije samo u tome. Vi ste postigli velike pobjede i uspjehe u borbi, vi ste svojom borbom zadivili cio svijet. Vi ste znali da razlikujete krivce od nedužnih, vi ste znali da odvojite krvnika Pavelića i njegove ustaše od poštenog hrvatskog naroda — i to je također jedna velika vaša zasluga u današnjoj borbi. Svi naši narodi danas čvrsto stoje u bratskoj zajednici i zato se postižu uspjesi...

... Drugovi i drugarice!

⁷⁸ AVII, k. 407-A, reg. br. 2/1-1.

Mi smo u našoj oslobodilačkoj borbi imali jake neprijateljske okupatore i njihove ustaške i nedićevske sluge, ali mi smo dobili još jednog opasnog neprijatelja u licu Draže Mihailovića i londonske izbjegličke vlade. Ovi neprijatelji unijeli su razdor u redove jednog dijela boraca za slobodu, u redove naroda Crne Gore, Hercegovine, Bosne itd. i povelili ih na krivi put službe okupatorima, krvnim neprijateljima naših naroda. Međutim, većina poštenog naroda nije pošla za njima i ona se danas bori protiv okupatora i njegovih pomagača. I šta se dogodilo? Mi smo pobjeđivali i vanjskog i unutrašnjeg neprijatelja...

Drugovi i drugarice!

Mi se danas ne borimo samo za uništenje fašističkog osvajača već i za našu sretniju budućnost. U Krajini nema čovjeka koji bi želio da se povрати ono što je bilo. Mi danas lijemo svoju dragocjenu krv da iz nje procvjeta sretnija budućnost za naša buduća pokoljenja. Mi smo pokoljenje koje pati, ali smo ti koji našim potomcima stvaramo bolji i sretniji život.

Narod je stvorio svoju vojsku, da mu ona ostvari mir zauvijek. A to će biti samo onda ako se narod i dalje bori i ako zadrži vlast u svojim rukama. Mi nećemo nikada dozvoliti da se ikada povrate na vlast oni tipovi, koji će naše sinove i kćeri bacati u nesreće, ratove za svoje sebične interese.

Mi imamo pred sobom još teških borbi, ali najteže smo prošli. Fašizam osjeća da mu idu zadnji dani i u svom bijesu on će sve pokušati. Ali mi ćemo ga pobjediti. Mi ćemo na njegovim kostima stvarati našu budućnost, nove gradove i sela, naša će zemlja procvjetati. I vi nećete pustiti pušku iz ruku dok to ne bude ostvareno.

Prolazeći kroz Podgrmeč, ja nisam vidio popaljenih kuća, a to je veliki rezultat vaše borbe da sačuvate svoje gole živote, svoja sela i domove. Ja sam uvjeren da ste vi spremni da oslobodite i pomognete ostale krajeve naše zemlje, da pomognete Srbima, Hrvatima i ostalim našim narodima, da na svojim popaljenim domovima, da na zgarištima izgrade nove domove i bolji i sretniji život.

Drugovi i drugarice!

Radostan sam što mogu da vidim vašu ogromnu ljubav i povjerenje prema našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci...

Ja vam kažem da rako nije pokazao toliko požrtvovanje i ljubav prema ovoj našoj borbi kao vi.

Ja gledam vaše žene kako iznose i poklanjaju svoje ruketvorine, koje su one radile uz svjetlost lojanica. Recite mi, drugovi, koja je armija doživjela tako nešto u našoj zemlji osim naše?

Tako jedinstvenog fronta i pozadine nikad nije bilo u historiji naših naroda. A to je veliki razlog za našu pobjedu.

Pozivam vas danas da se ne date zavesti ni od koga, a najmanje od onih kojih nigdje nije bilo onda, kada su naše narode klali, ubijali, pljačkali i palili nam kuće i ognjišta. Gdje su bila onda ta gospoda, kada je ustaški nož klao našu djecu, žene, sestre, majke i očeve? Oni su pobjegli sramno u London i druge zemlje, a narod je ostao sam sa svojom sudbinom. Našem narodu oni više nisu potrebni. Naš je narod znao da se sam bori i pobjeđuje u najtežim danima svoje historije, pa će znati da bez njih sobom i upravlja kad uništi svoje neprijatelje.»

Smotra 4. krajiške divizije bila je jedina njena smotra koju je izvršio Vrhovni komandant u toku rata i revolucije u Jugoslaviji.

Vrhovni komandant, inspirisan borbenašću i pobjedama Krajišnika i jedinstvom naroda, a posebno pod utiscima viđenja brojno snažne i vrlo dobro naoružane 4. divizije, te velike ljubavi naroda prema svojoj vojsci, napisao je, neposredno poslije smotre članak u »Borbi«, pod naslovom »ULOGA BOSANSKE KRAJINE U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI«, slijedeće sadržine:^{78a}

^{78a} AVII, k. 12, reg. br. 18/3-1, »Borba« br. 35 od 17. 01. 1943.

»Već 19 mjeseci u Bosanskoj krajini traje narodni ustanak svom žestinom i, dapače, sve se više razvija. Oslobođena je najveća teritorija, oslobođeno je mnogo gradova, vođene su bitke velikih razmjera, razbijane su velike neprijateljske snage, iako je često neprijatelj bio nadmoćniji kako brojčano tako i u tehnici. U Bosanskoj krajini postoji oslobođena teritorija gdje neprijateljska pogana noga u toku čitavog oslobodilačkog rata nije uspjela da stane. Sta je to, što je narod i borce Bosanske krajine učinilo tako upornim i tako izdržljivim u ovoj narodnooslobodilačkoj borbi? To je, prvo, zbog toga što su okupatorski plaćenici — ustaše, od samog početka podvrgli srpski živalj u Bosanskoj krajini zvjerskom istrebljivanju, jer je pokolj srpskog stanovništva bio masovniji no u drugim krajevima. Drugo, zbog toga što je bolje nego u ma kojoj drugoj pokrajini, osim Like, možda, bila povezana fronta sa pozadinom, jer narod Bosanske krajine u pozadini, naročito žene i omladina, čini nadčovječanske napore da pomogne svojim borcima na frontu. Treće, zbog toga što je kroz ovaj dugotrajni proces borbe sve više sazrevala svijest, ne samo u boraca, nego i u čitavog naroda Bosanske krajine, da je ta njihova borba sastavni dio općenarodnog ustanka u svim zemljama Jugoslavije i da ju je potrebno, uprkos svim žrtvama i teškoćama, dovesti do pobjedonosnog svršetka. Četvrto, zato" što podlim izdajničkim četnicima nije uspjelo da unesu razdor u redove krajiških boraca, kao, što im je to uspjelo u nekim drugim krajevima. Narod Bosanske krajine je na vrijeme prozreo njihove izdajničke namjere, uvidio je njihovo bratimljenje sa najvećim krvnicima srpskog naroda — ustašama. Peto, zbog toga što su u toku ove velike oslobodilačke borbe došle od punog izražaja one vrline junaštva, koje su vjekovima rjesile slobodarski narod Bosanske krajine. Šesto, zbog toga što Komunistička partija u Bosanskoj krajini ima dubokog korjena u narodu, što je dala u Krajini takve legendarne junake kao što je bio Solaja, Stojanović i mnogi drugi, koji su dali svoje živote za slobodu i sreću svoga naroda. — Evo, to su razlozi zašto ustanak u Bosanskoj krajini nije bio ugušen, već se, naprotiv, sve više razvija.

Narod Bosanske krajine nije se dao zavesti na krivi put od raznih četničkih plaćenika da svoju osvetničku mržnju usmjeri protiv čitavog hrvatskog i muslimanskog naroda, već je, naprotiv dobro znao razlikovati ustaške zlikovce od ostalog nedužnog svijeta, kao što znade razlikovati i četničke razbojнике od pravih srpskih rodoljuba. U srcima krajiških boraca rasla je i svakim danom sve više ... ali samo protiv pravih neprijatelja naroda, protiv talijanskih i njemačkih okupatora, protiv krvoločnih ustaša i mrskih četničkih izdajnika. Baš u tome se i izražava visoka svijest krajiških boraca, što njihovo ubojito oružje podjednako pogada sve neprijatelje naroda — njemačke i italijanske okupatore, ustaške zlikovce i četničke izdajnike ...

Kada su naše Proleterske brigade došle na teritoriju Bosanske krajine, narod ovih krajeva pokazao je divne primjere bratske požrtvovanosti i ljubavi prema svojoj braći iz Srbije i Crne Gore, čije je ranjene borce sa radošću prihvatio da ih njeguje i da im pomogne na onom malom parčetu oslobođene teritorije koja je tada postojala. Bratska pažnja prema svoj srpskoj i crnogorskoj braći imala je to dještvo da su se naši slavni borci Proleterskih brigada osjećali ovdje kao kod svoje kuće i za vjernost vratili vjernošću, boreći se već 7 mjeseci rame uz rame sa svojim krajiškim drugovima i oslobađajući gradove i sela od mrskog okupatora i njihovih slugu. Ta samoprijegorna borba boraca naših Proleterskih brigada koji se bore daleko od svoje rodne grude izaziva još veću ljubav i vjernost kod svoje braće u Bosanskoj krajini, koja je već danas, isto tako, spremna da sutra, ako to ustreba, zajedno sa svojom srpskom i crnogorskom braćom pođe da se bori u Srbiji ili Crnoj Gori za oslobođenje svoje porobljene braće.

Uloga Bosanske krajine u ovom današnjem velikom oslobodilačkom ratu ima ogroman značaj. Upornost i dosljednost Krajišnika u ovoj borbi daje primjer i ostalim krajevima naše zemlje, da isto tako odlučno i uporno nastave svoju borbu protiv okupatora i svih izdajnika. Krajiški borci zauzimaju u redovima naše narodnooslobodilačke borbe jedno od

prvih mjesta, kako po svome junaštvu, tako i po svojoj izdržljivosti. Naše krajiške brigade izvršavaju bez pogovora i najteže zadatke, dokazujući time da su prava Narodna vojska. Prava vojnička disciplina u krajiškim brigadama svakog dana, sve se više učvršćava i uvjeren sam da će uskoro i u tom pogledu Krajišnici zauzeti jedno od prvih mjesta u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci. Takvi borci, koji su prošli legendarnu epopeju Kozare, koji su sa svim svojim junaštvom zadivili čitavi svijet, koji su tim svojim junaštvom ulili novu vjeru narodima ostalih krajeva naše zemlje u nepobjedivost našeg narodnog ustanka, koji su dokazali kakva je čuda narod sposoban učiniti, kada je on jedinstven i rješen da do posljednje kapi svoje krvi brani svoju slobodu, nezavisnost, svoju čast, takvi borci imaju sve kvalifikacije jedne nepobjedive i disciplinovane Narodne vojske. Takvi borci neće nikada dozvoliti da se u njihovim redovima nalaze elementi koji bi sramotili njihovu čast pravih narodnih vojnika i boraca za veliku stvar narodnog oslobođenja.

Isto tako, divne primjere kakve pokazuju naši krajiški borci na frontovima, pokazuju i naša krajiška omladina i naše krajiške žene u pozadini. Zar nije divan primjer junaštva i upornosti naša krajiška poljoprivredna brigada, koja noć i dan ispod vatre neprijateljskih kuršuma izvlači hranu za naše borce, za naše ranjene? Zar nije divan primjer naših krajiških žena koje na svojim zgarištima rade i vode brigu da pomognu našim borcima. To su pravi primjeri kakva treba da bude naša pozadina. Vojska koja ima takvu pozadinu, koja ima takvu omladinu i takve žene mora biti nepobjediva.

Ja sam uvjeren da će Bosanska krajina nastaviti tim putem, da će i u daljnoj borbi pokazati istu takvu upornost i ustrajnost kao što je to pokazala do sada. Ja sam uvjeren, da će u ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi, gdje se pišu najslavnije stranice istorije naših naroda, Bosanska krajina — njezina Narodna vojska i njezina pozadina, — dati sve od sebe da se ova velika borba dovede do konačne pobjede.

T I T O.«